

מראי מקומות - עירובין

פרק כיצד מעברין

דף נ"ב ע"ב

א) מתני' כיצד מעברין את העיר וכו' ועושין אותה כמין טבלה מרובעת כדי שיהא נשכר את הזויות וכו' ובפירש"י גרס ועושין אותן ומפרש דקאי על התחומין שמודדים בריבוע ולא בעיגול. ובתוי"ט הקשה דאי קאי על התחומין הרי כבר שנינו בפירקין לעיל דף מ"ט ב' ופליגי בזה ר' חנינא ב"א וחכמים, ודוחק לומר דהכא קמ"ל סתם תנא כחכמים. [ובפ"י אהבת איתן במשניות כתב דהתם מיירי בקונה שביתה באילן ונותנים לו תחום בריבוע העולם, והכא מיירי בעיר מרובעת, וכתב דאפשר שבוזה מודה רחב"א דמודדין התחום בריבוע. וצ"ע] ולכך כתב דיותר נראה לגרוס ועושין אותה [וכן גרס הריטב"א] וקאי על העיר עצמה, וכ"ה ברמב"ם בפ"י המשניות ובהל' שבת פכ"ח ה"ו. ור"ל דיש שני דינים א. שמרבעין את העיר עצמה ואח"כ כשמודדים תחום אלפיים אמה מרבעין אותו שיהא באלכסון אלפיים ושמונה מאות. וע"ע רש"י וגאון.

ויש להעיר דאי קאי על ריבוע העיר. הא שמעינן לה ברישא שאם יוצא בית מן העיר מוציאין את המדה כנגדן. ואפשר דס"ל שגם בלא דין ריבוע העיר, בבית יוצא מוציאין את המדה כנגדן שרואין את העיר כמתארכת לכל רוחבה כנגד בית היוצא. ובעגולה אין דין זה משום שצורת העיר עגולה, אלא שמוסיפין על העיר פיאות וזהו דין ריבוע העיר. וצ"ל עוד שבבית יוצא לא סגי בדין ריבוע העיר, דחשבינן לה כריבוע בפ"ע, וצ"ע. אולם בתוס' דף נ"ד ב' נראה שהכל דין אחד, ע"ש. וע"ע בתוס' דף נ"ה א' ד"ה עיר שבפגום אינו חלק מעיקר העיר, אלא נטפל לעיר. ע"ש.

ב) ובעיקר דין ריבוע העיר, העירו דלכאורה למאי נפ"מ לענין התחום, דאף אם לא נרבע העיר, מ"מ אח"כ כשנותנים לה תחום ומרבעין את התחום, נמצא שהתחום כולל את כל הזויות הריבוע של העיר. [ויש שרצו לומר דדין ריבוע התחום אינו דין ריבוע אלא שנותנים אלפיים ואלכסון ואין נותנים יותר מאלפיים ושמונה מאות אמה. ונסתייעו מהגמ' דף נ"א א' דלמדו מכאן לאיסור ד"א ברה"ר ששיעורו ד"א ואלכסון. וצ"ע].

ומצינו עוד נפ"מ בדין ריבוע העיר לענין הנותן עירובו בעיבורה של עיר שלא עשה כלום כדתן במתני' דף ס' א' כלומר שכיון שהוא באותה העיר ששובת בה לא שינה את מקום שביתתו דכל העיר כד"א ואף עיבורה נכלל בזה. ורש"י שם פ"י דעיבורה היינו הבית הסמוך לעיר. אכן בחזו"א סי' פ' לדף נ"ה א' נקט בפשיטות שגם ריבוע העיר נכלל בזה. וכ"מ בפיה"מ להרמב"ם. וע"ע בחזו"א סי' ק"י ט"ז שצידד שאם ריבוע העיר נפגש בעיר אחרת נעשו כעיר אחת. [והעירו שבסי' פ' ד"ה שני בתים נראה שלא נקט הכי] ובכל זה ודאי דלא יועיל דין ריבוע התחום, ומ"מ לא סגי בזה ליישב קושיא הנ"ל דמשמעות המשנה והרמב"ם דבעין לרבע את העיר בשביל מדידת התחום. וכ"מ ברש"י דף נ"ה א' ד"ה עגולה. וצ"ע.

דף נ"ה ע"א

ג) היתה עשויה כמין קשת או כמין גאם רואים אותה כאילו היא מלאה בתים וחצרות ומודד ממנו ולהלן אלפיים אמה. ע"י רשב"א וריטב"א ד"מ שכמין גאם רואין כאילו מלאה בתים מקצה הבית שבצד זה עד קצה הבית שבצד זה באלכסון, ואח"כ מרבעים מצד שני בזויות, כלומר שהקו האלכסון הוא היושר של הריבוע וממנו עושים ריבוע על הזויות. והם דחו שיטה זו וס"ל שעושים הריבוע לפי הכוחות של העיר הקיימים, ועושין כמין גאם כנגדן, כלומר שאם יש בתים במערב ובדרום רואין כאילו יש בתים גם במזרח כנגד המערב ובצפון כנגד דרום. וע"י מ"ב סי' שצ"ח ס"ח

שהביא בשם החת"ס סי' צ"ד שמוותחין חוט באלכסון והמ"ב דחה עפ"י הרשב"א והריטב"א. [ועי' יד אפרים על המג"א סק"ט, ובביאור"ל ס"ו ד"ה ואם] ועי' רש"י ד"ה רואין דמשמע כהרשב"א. וכן צייר המהרש"ל. וכן נקט החזו"א סי' פ' בפשיטות.

ובבית היוצא, מפורש ברש"י ותוס' שמוותחין חוט כנגד הבית ולא באלכסון. אולם אין זה ראוי לעיר העשויה כמין גאם, דיש לחלק למש"כ התוס' ד"ה עיר דבפגום שאינו חלק מעיקר העיר שאני. ודו"ק.

ד) ובגמ' להלן אמר רב הונא עיר העשויה כקשת אם יש בין שני ראשיה פחות מארבעת אלפים אמה מודדין לה מן היתר. וכו'. ולא נתפרש להדיא בעשויה כמין גאם דבעינן שלא יהא ד' אלפים אמה. ולכאורה להרשב"א הנ"ל לא דמי לקשת, דהא חזינן דממלאים בתים אף חוץ לאלכסון, וש"מ דבכמין גאם ע"י הצלעות נחשב כל הריבוע כהעיר, אבל ברשב"א מפורש שגם בכמין גאם בעינן שלא יהא באלכסון יותר מד' אלפים. וצ"ל דכל מה שדנים אותה כריבוע, זהו רק אחרי שרואים את האלכסון כמלא בתים, ועי"ז מצטרפים שני הרוחות ליחשב עיר אחת מרובעת. ואח"ז נותנת לה ריבוע. [וכמו בקשת דכשיש יותר מד' אלפים כתב הרשב"א שנידון כשני ערים]. ולפי"ז נמצא שגם באופן שכמין גאם מלא ממש בתים באלכסון, כלומר שהעיר משולשת, ס"ל לרשב"א דעושין את הריבוע עפ"י ב' הצלעות של הזוית ולא עפ"י הצלע של האלכסון, והטעם צ"ל דעדיף טפי להחשיב הריבוע לפי ב' צלעות קיימים, ולא לפי צלע אחד. והחולקים ס"ל שהצלע הארוכה קובעת את הריבוע.

אמנם לפי הרשב"א הא דאמר רב הונא שמודדים לה מן היתר, לא קאי על כמין גאם אלא על עשויה כקשת. דבכמין גאם מודדים מחוץ לאלכסון. אולם בשו"ת שבט הלוי ח"א סי' קל"ב (הובא בפני העיר) הוכיח מלשון הרמב"ם והטור ושו"ע שכתבו גם בכמין גאם שמודדין מן היתר, ועי"ש בביהגר"א, וא"כ משמע כהחת"ס. ובשו"ע הגר"ז סי' שצ"ח נראה שהרגיש בזה עי"ש שנתקשה על המהרש"ל. וכתב שתלוי אם האלכסון כנגד רוחות העולם קובעים הריבוע על פיו, ואם לאו עושים את הריבוע לפי ב' הצדדים הישרים. [וביאור הדברים כנ"ל דאף לרשב"א רואים את צורת העיר כמשולשת, וכל הנדון איך לרבע את העיר].

ובס' פני העיר הביא שברשב"א בעבוה"ק ש"ה כתב ג"כ כלשון הרמב"ם שמודדים מן היתר. וא"כ סתרי דבריו אהדדי. ואם ניישב לשון זה, א"כ גם אין ראוי מהרמב"ם ושו"ע שחולקים על הרשב"א. ועי'.

ה) אמר רב הונא וכו' פחות מארבעת אלפים אמה מודדין לה מן היתר ואם לאו מודדין לה מן הקשת. ולהלן בע"ב נחלקו בגמ' אי בעינן גם שלא יהא מבתי הקשת ליתר אלפיים אמה או לא. ומצינו ג' שיטות בראשונים, התוס' פ"י דלרבב"ה דבעינן שלא יהא אלפיים בעינן שיוכל ללכת מכל צד, ולרבא בריה דרבב"ה סגי שיכולים ללכת מצד אחד או מהקשת או מרגלי הקשת. ולפי"ז כתבו דכשיש פחות מאלפיים אמה אפי' אם בין רגלי הקשת יש יותר מד"א אמות. חשיב הכל כעיר אחת לדעת רבא ברבב"ה.

הרשב"א בתחיל"ד סבר שכשאינן עד היתר אלפיים, אף לרבב"ה מודדים מן היתר אפי' כשיש יותר מארבעת אלפים, (וצ"ל דעדיף מיותר מאלפיים ואין הבלעת תחומין ברגלי הקשת, דאין יכול ללכת אלא דרך רגלי הקשת). ורק כשיש אלפיים מצומצמות בעינן פחות מד' אלפים. דביותר מאלפיים עד היתר, לרבב"ה הרי ל"מ אף פחות מד"א. אלא שדחה דא"א לפרש דברי ר"ה באלפיים מצומצמות. ולכך פ"י במסקנתו להיפך דאף כשאין אלפיים עד היתר בעינן פחות ד' אלפים בין שני הראשים אף לרבא בריה דרבב"ה. והיינו דלא סגי במה שיכול ללכת לשם, אלא בעינן שלא יהא מרחק תחום שבת, דאל"כ אין שייכות בין הקצוות וחשיב ב' ערים. וכ"כ הריטב"א. והרמ"א סי' שצ"ח ס"ד פסק כתוס' ועי"ש בביאור"ל.

ו) ולענין פגומים היוצאין מן העיר, עי' תוס' ד"ה עיר, שצידדו דאף אם אין הבלעת תחומין ביניהם מודדים מן היתר, וביאור סברתם דבקשת דהוי כעיר ממש אם אין הבלעת תחומין ביניהם רואים אותם כעיר ארוכה בעיקום ואינה מרובעת. משא"כ בפגומים שאינם חלק מעיקר העיר, ורואים את העיר כמרובעת אלא שמוסיפים עליה את מקום

הפגומים שנטפלים לעיר ועייז מתארכת העיר. והרשב"א כתב לחלק באו"א, דבפגומים הדרך למלאות ביניהם בבתי, אבל בקשת הדרך למלאות בהמשך לראשי הקשת.

אמנם למסקנת התוס' גם בפגומים בעיני הבלעת תחומין [עכ"פ כשיוצאים חוץ לאלפיים מן העיר] וכן הביאו בשם ר"ח, והרשב"א הביא כן גם מהראב"ד, והרא"ש נסתפק בזה. והרמ"א סי' שצ"ח ס"ו פסק כמסקנת התוס' ודלא כהרשב"א וריטב"א. וע' ברשב"א דכשהבתי יוצאים באמצע רוחב העיר דהוי עיר שרחבה מצד אחד וקצרה מצד שני מודה הראב"ד שמודדים מן היתר אף שאין באלכסון לעיר הבלעת תחומין. שבכה"ג דרך למלאות בין הקצר לרחב בבתי ולא דמי לקשת. ובביאור"ל כתב דאפשר שגם התוס' מודו בזה.

ז) הרשב"א הביא דכשיוצא פגומים מצד אחד של העיר, אם אורך העיר ד' אלפים, שנמצא שאין הבלעת תחומין בין הפגום לקצה העיר שבצד שני, לדעת הראב"ד הנ"ל אין מודדים מן היתר, וכ"ה במג"א ס"ק ט' ועי' שעה"צ י"ט דמש"כ ד' אלפים לאו דוקא הוא, שהרי הוא כמין גאם שמודדים התחומים באלכסון מזוית לזוית. וא"כ אף שביושר אין ד' אלפים מ"מ באלכסון יש ד' אלפים וליכא הבלעת תחומין. והחזו"א מיישב בדקדוק הוא, ולא נתבאר לי כה"צ.

ח) שם ואם לאו מודדים לה מן הקשת. וביארו הראשונים דחשיב כשני ערים. ויל"ע דמ"מ יחשב כל אחד מהם כעיר העשויה כמין גאם ונמדוד מראשי הקשת עד אמצע הקשת באלכסון, ולשיטות לעיל דבכמין גאם אין עושים אותה כמרובעת אלא רק עד האלכסון איכל"מ דאיה"נ, והא דאמרינן מודדין מן הקשת לאו דוקא הוא, וכמש"כ התוס' שמודדים ממקום המתקצר, אולם לפי הרשב"א שאחר שמותחין חוט באלכסון ומצטרפין שני הצדדים מרבעין את הכל, א"כ ה"נ יהא כל חלל הקשת נידון כריבוע העיר וימדדו מן היתר. ואמנם באופן שעשויה ממש כקשת עגולה אין מרבעים לפי רגלי הקשת וגג הקשת כיון שאין קו ישר וצריך לרבע לפי האלכסון או לפי ריבוע העולם, אבל בתוס' בע"ב צידדו דמיירי שאינה כקשת המתקצרת בגג אלא עשויה ביושר כמין חית, ולפי"ז הדק"ל. וכן הקשה בחזו"א סי' פ' לדף נ"ה ע"ב.

ועוד יש לדון למש"כ התוס' דכשממרכז הקשת עד היתר אין אלפיים נותנים את כל הקשת אף כשיש ד"א בין רגלי הקשת, א"כ גם כשיש יותר מאלפיים נרבע עד האלפיים. וכעין שכתבו התוס' בע"ב שעד המקום שיש בו ד' אלפים בין רגלי הקשת שייך לעיר ומודדין משם, ואכן כן כתב הטור סי' שצ"ח, ובביאור"ל שם ד"ה וי"א כתב שבראשונים לא כתבו כן וכ"מ בגמ' דאמרו מודדין מן הקשת. וכתב דשפיר יש לחלק דכשרגלי הקשת יותר מאלפיים אין נותנים כלום. ודבריו צ"ב. והחזו"א שם תמה על המ"ב. וע"ש עוד דאף ביותר מאלפיים אפשר למדוד גם מן הצדדין אלפיים, וכתב דאיה"נ אלא שאין נותנים את כולה, [וכן נראה בהגהות יעב"ץ], עוד צידד החזו"א שצריכים לקבוע היכן תחומם ואין נותנים להם שני התחומים וצ"ע.

ט) רש"י ד"ה פחות מד' אלפים, בא"ד ואם יותר אין מצרפין אותה להיות אחת ומודדין לה מן הקשת לכל אחד מפתח ביתו, ומשמע שאין מודדין אף מסוף עובי הקשת, אלא מפתח ביתו. וכ"כ המ"מ שבת פכ"ח ה"ח בשם ס' העתים. אך הריטב"א תמה ע"ז דהא כל העיר כד"א ומשמע מודדין אלפיים אמה. וע"ש שגם רש"י לא נתכוון לזה. וצ"ע.

י) תוד"ה פחות בסוה"ד דהא מצי אתי דרך היתר מראש אחד לראש האחר כיון דהיתר מובלע תוך הקשת. יל"ע אם כוונתם שיכול ללכת בקשת עצמה מצד לצד וללכת ליתר, או שיכול ללכת אף ביתר מצד לצד כיון דהוי תוך תחום עירו. ועי' בית מאיר סי' שצ"ח דפשיטא ליה דאין יכול ללכת דרך היתר אלא דרך הבתים, והביא שכ"כ הרא"ש. וכדמשמע בגמ' בע"ב דכשיש יותר מאלפיים בין גג הקשת ליתר, ובין בגלי הקשת יש פחות מאלפיים יכול ללכת רק דרך רגלי הקשת ולא ממרכז הקשת. ודו"ק.

בית לעיבור העיר

דף נ"ה ע"ב

יא) גמ' היו שם גדודיות וכו' שלש מחיצות שאין עליהם תקרה. ברש"י במשנה לעיל פי' דגדודיות הם שברי חומה של חרבות בתים, ור"ל דלא סגי בשלש מחיצות אלא א"כ משמשים לבית, והכא אשמעינן דאף שחרב הבית מ"מ כל זמן שנשאר ג' מחיצות עדיין שם בית עליו. וכ"כ המ"ב ס"ו שצ"ח ס"ק כ"ט ובשעה"צ כתב דכן מוכח בגמ', והיינו מהגמ' להלן דלא סגי בלא בית דירה.

יב) גמ' אלו שמתעברין עמה וכו'. הנה בפ"ב מצינו לענין קרפף יותר מבי"ס דבעינן היקף לדירה להיתר טלטול, ונחלקו האחרונים אם לענין טלטול צריך דירה יותר מלענין עיבור העיר או להיפך דלעיבור העיר בעינן דירה טפי. החת"ס בשו"ת או"ח סי' צ"ה נקט בפשיטות דכל דחשיב הוקף לדירה מהני לעיבור העיר. והוכיח זאת מבורגנין דמהני לעיבור העיר [אם לא במקום דשכיחי גנבים או דהגשמים עוקרים את הבורגנין. ע"י גמ' דף כ"א א']. ולענין היקף לדירה לא מהני בורגנין כדאיתא בגמ' לעיל דף כ"ב א' דכיון שעשויה לשמור על השדות ולא לדירה בפ"ע אין נחשב דירה. וחזינן דלטלטול בעינן יותר שם דירה. וא"כ כל דחשיב היקף לדירה ודאי דמהני לעיבור העיר.

אולם לאידך גיסא מצינו דדיר של בהמות חשיב הוקף לדירה, ואילו בסוגיין לענין עיבור העיר באורוות סוסים לא חשיב בית אלא א"כ יש שם בית דירה. ואמנם דעת רבינו יהונתן ריש פ"ב דדיר חשיב הוקף לדירה משום שהרועה דר שם שיש לו בית שם. אבל הנו"ב מהדו"ת סי' מ"ז כתב שהר"י יחיד בזה, וכן הוכיח החת"ס הנ"ל מדברי רש"י דף כ"ב א' ד"ה כל אור, דדיר חשיב דירה משום שעשוי לדירת אדם לכניסה ויציאה, כלומר שהרועה נכנס ויוצא לשם. וכ"כ הביאנוה"ל ריש סי' שני"ח, וציין גם לריטב"א שכו"כ. [והעירו מדברי רש"י דף י"ט ב' ד"ה דיר, מוקף לדירה שהרועה דר שם בלילה] וע"ע בביאור"ל שם שברשב"א נראה דחשיב דירה מחמת דירת הבהמות גופייהו. [וצ"ע מהמ"ב סי' ת"ה ס"ק כ"א ושעה"צ שהביאו את דברי הר"ל]. ועכ"פ לפי"ז יקשה דכיון שדיר חשוב הוקף לדירה מ"ט אורוות שאין בהם בית דירה אין מתעברים עם העיר.

והחת"ס שם חידש שבאמת באורוות סוסים מהני לעיבור העיר אף כשאין שם בית דירה. ונסתייע לזה מדלא הזכיר הרמב"ם והשו"ע דין אורוות כלל. [אמנם הר"י"ף הביא דין זה] וע"ש שמתחילה כתב דברייתא לאו הלכתא, ובסו"ד נדחק דהא דאיתא בגמ' שיש בהם בית דירה קאי רק על אוצרות ולא על אורוות. אך קשה מסיפא דקתני אלו שאין מתעברים וכו' האורוות והאוצרות שאין בהם בית דירה, וכ"ה החזו"א סי' ק"ו ס"ק כ' ע"ש שדחה דברי החת"ס. וכן מבואר במ"ב סי' שצ"ח פ"ו בביאור"ל, דכשיש שם בית דירה מתעברין עמהם. וש"מ דאף דחשיב הוקף לדירה לענין טלטול, לא סגי בזה לעיבור העיר.

יג) עוד הוכיח החזו"א דעיבור העיר לא סגי בהוקף לדירה, מהא דביהכנ"ס שאין בו בית דירה, אין מתעבר עם העיר, אף דודאי מותר לטלטל שם אף ביותר מבי"ס. וצ"ע מנליה דחשיב הוקף לדירה, ואפשר דלא גרע מדיר דלפירש"י חשיב הוקף לדירה משום שעשוי לכניסה ויציאה לאדם. [וע"י דף פ"ו ב' שמותר לטלטל מבית לביהכנ"ס באופן שסלקו את דיורי החצר ע"י מחיצה. ואי ביהכנ"ס חשיב כקרפף יהא אסור לטלטל מבית לביהכנ"ס דחשיב כמבית לקרפף]. ובס' מראה אפרים סי' ז' הביא מהפמ"ג סי' שס"ו א"א סק"י דביהכנ"ס שבעיר חשיב כחצר השותפין אבל בחוץ לעיר חשיב כקרפף שלא הוקף לדירה וביותר מבי"ס אסור. ודלא כהחזו"א. ולדבריו אין רא"י מביהכנ"ס דלעבור העיר לא סגי בהוקף לדירה, [והגמ' דף פ"ו מיירי בביהכנ"ס שבעיר, ולק"מ].

דין חצר וגינות ופרדסים

יד) הרשב"א הביא מהירושלמי להסתפק אם חצר מהני לעירוב העיר. ולא הכריע. ובחת"ס שם לשיטתו כתב שמצטרף לעירוב העיר, כיון דחשיב היקף לדירה, ע"ש שמבאר ספק הירושלמי באופן שאין ג' מחיצות, וכ"כ בס' נפש חיה או"ח סי' ל"ח. ושם כתב יותר דאף מהני החצר לעשות עיר, כלומר דלא זו בלבד שאחר שיש עיר מצטרף החצר, אלא מהני החצר לצרף בתים ליקרא עיר. והחזו"א שם דחה דבריו. וגם באופן שיש עיר מסיק החזו"א לדינא דאין החצר מצטרפת ע"י עיבור לעיר אע"ג דחשיב הוקף לדירה, וכשיטתו הנ"ל. ואע"פ שמודדים לעיר מן החומה אף שאין דרים עם החומה,

כתב שם דחומה עשויה להגן על העיר וחשיב הכל חלק מן העיר, אבל במסיפס בעלמא דאין מגן על העיר, כתב שם דקרוב הדבר לומר דאין מצטרף עם העיר.

אמנם בפשוטו נחלקו בזה הראשונים. עיי' בחזו"א שהריב"ש סי' ר"א כתב דגינות ופרדסים מתעברין עם העיר כשיש ג' מחיצות. ולפי"ז כ"ש חצר שעשויה לדירין טפי. ופשטות הריב"ש נראה כהחת"ס דכל שהוקף לדירה חשיב עיבור. והחזו"א נדחק ליישב ד' הריב"ש. ולאידך גיסא האו"ז סי' קס"ב הובא בדרכי משה סי' שצ"ט כתב דכרמים אין מתעברים עמה, והחזו"א הוכיח מזה כשיטתו. [ויש לדחות דכרמים חשיב לא הוקף לדירה גם לענין טלטול, דהוי כזרעים דמבטלו דירה. אמנם בס' מראה אפרים סי' ז' הביא שהאו"ז גופיה ס"ל דכרמים חשיב הוקף לדירה לענין טלטול. וצל"ב מ"ש מזרעים. ואפשר דמשמש לנוי וכן צ"ל לדעת הריב"ש דחשיב מוקף לדירה. וצ"ע]. ונפ"מ בזה לצרף השכונות המרוחקות לעיר ע"י מחיצה עד סמוך לעיבור העיר, אי מהני משום דחשיב כחצר, דלחזו"א לא מהני דבעינן חומה המגינה על העיר. ועי' בסמוך דמהמ"ב נראה דלא לחזו"א.

טו) שם והגשר והקבר שיש בהם בית דירה וביהכנ"ס שיש בה בית דירה. עי' ביאור"ל סי' שצ"ח סי' שדייק מלשון הברייתא שגם ביהכנ"ס עצמו מצטרף לעיבור העיר ולא רק הבית הסמוך לו. וכן בביה"ק. והחזו"א סי' קנ"ו לסי' שצ"ח דחה דמירי שדרים בביהכנ"ס גופיה [ומותר לדור בו דזהו לצורך שמירתו] ועי' במ"ב שם שמדמה זאת למערה שמצטרפת להשלים, וכמו"כ בביהכנ"ס. אבל החזו"א דחה דאדרבה משמע בגמ' שרק במערה מפרשין לה להשלים ומשמע דביהכנ"ס א"צ לזה, ועי' שדרים בביהכנ"ס גופיה. [והיה נראה דהחזו"א לשיטתו דחדרים שבבית שאין בהם מקום פיתה לא חשיבי בית. אמנם החזו"א גופיה כתב בס' ק"י כ' דלענין עיבור העיר אף שאר חדרים מצטרפים]. ובחי' המאירי ריש פירקין מבואר כהמ"ב. [אולם הביאו דבריטב"א ביומא משמע כהחזו"א] ולדברי המ"ב משמע שגם בחצר הפתוחה לבית מצטרפת עם הבית ודלא כהחזו"א בזה.

טז) תוד"ה לא צריכא להשלים בסוה"ד ואין מתחילין למדוד אלא מסוף המערה. הנה התוס' מירי כשהבנין בתוך שיעור עיבור העיר ומצטרף לעיר. ועי' כתבו שגם המערה היא חלק מהעיבור ומודדין ממנה. ובריטב"א הוסיף שגם מועילה המערה לעיבור, כלומר שאם הבנין כולו חוץ לע' אמה ושיריים, והמערה בתוך השיעור, כיון שהמערה היא חלק מן הבנין מועילה לעבר את העיר. והו"ד בביאור"ל הני"ל. ובחזו"א סי' ק"י ס"ק י"ט נראה שנסתפק בזה.

יז) גמ' בית שבים למאי חזי אמר ר"פ בית שעשוי לפנות בו כלים שבספינה. ויל"ע מ"ש מאוצרות דכשאיין בהם בית דירה אין מתעברים עמה. ובחזו"א סי' קנ"ו (לסי' שצ"ח) כתב דמירי שיש שם בית דירה. ובפוסקים לא הזכירו ד"ז, וצ"ע.

דף נ"ז ע"א

א) מתני' נותנין קרפף לעיר דברי ר"מ וחכ"א לא אמרו קרפף אלא בין שתי עיירות. ובגמ' ילפינן לר"מ מקרא. ובדעת רבנן עי' ריטב"א ד"מ שלמדו זאת מסברא דדחיקא תשמישתייהו. אולם הביא מהירושלמי דגם לרבנן ילפינן מקרא אלא דמפרשים דוקא בשתי עיירות ע"ש. [עי' לשון התוד"ה רב הונא בתחיה"ד]. והנה אליבא דרב חייא בר רב דאין נותנים אלא קרפף אחד בין שתי עיירות כתבו התוס' והראשונים שאף מעיר לבית נותנים קרפף [דאל"כ איך יצטרפו בתים להיות עיר], ולפי"ז ע"כ דלאו מקרא ילפינן דהא קרא כתיב עיר ולא בתים. ובדומה לזה כתב הריטב"א גופיה לדעת ר"ת דאף לר"ה שנותנים שתי קרפפות בין שתי עיירות ה"ה בין עיר לבית, דא"כ ע"כ לאו מקרא יליף אלא מסברא והקשה עליו מהירושלמי. וא"כ משמע דלרב חייא ב"ר פשיטא ליה דמסברא אמר כן. וצ"ע דלא פירש כן. ויתכן נפ"מ בזה אם הקרפף נחשב חלק מעיר ממש, או רק תוספת לעיר, דאי מסברא הוא משום דדחיקא תשמישתייהו ה"ז חלק מהעיר, אבל אי מקרא, הוי רק תוספת לעיר. אמנם לדעת רחב"ר דנותנין קרפף אחד דכתבו הראשונים שזה גם בצירוף בתים לעיר ע"כ דהוי חלק מהעיר ממש שהרי כתבו להוכיח כן דאל"כ איך תיעשה עיר בלא חומה, וא"כ משמע דהוי עיר ממש. ועי' בסמוך.

ב) כתב הריטב"א דאף לר"מ אין נותנים קרפף אלא לעיר ולא לבית שמתעבר עמה. וכ"ה ברשב"א. והרמ"א סי' שצ"ח סי"ה כתב שכשיש בית יוצא מהעיר מותחין חוט כנגדו ומשם נותנים קרפף ואח"כ מודדין אלפיים אמה. ומקורו בטור. והביאוה"ל שם כתב להחמיר עפ"י הריטב"א הנ"ל, וכן כתב בקרב"ן על הרא"ש אות ס' [אמנם הביאוה"ל נקט הכי להלכה רק בצירוף דעת הפוסקים כחכמים דאין נותנין קרפף לעיר אחת] אמנם החזו"א סי' ק"י סק"י"ט כתב דאם יש דירין בבית ע"כ דהוי כעיר ממש, שהרי הראשונים כתבו להוכיח דאף בין שני בתים נותנים קרפף אחד, מהא דנחשב עיר ע"י צירוף בתים. וא"כ ודאי דחשיב עיר ממש, ולר"מ נותנים קרפף. [וכ"ה הגרמ"ה בהגהות על הקרב"ן]. וע"כ פ"י דברי הריטב"א באופן שבבית אין דירין ממש אלא עשוי לדירין כמו גדודיות שבזה חשיב רק עיבור לעיר. והרמ"א מיירי בבית שיש בו דירין, ולא פליגי [אולם העירו שבטור מבואר להדיא דמיירי בחורבות. וצ"ע]. ובדעת המ"ב י"ל דכשהעיר מרובעת ויוצא ממנה בית אחד אינו כעיר ממש אלא דין עיבור דריש פירקין. [וכבר הרגיש החזו"א בסברא זו ודחאה].

ולדברי הרמ"א הנ"ל דנותנין קרפף מעיבור העיר, ומשום דחשיב כעיר עצמה. ולפ"י כשיש אח"כ עוד עיר במרחק ב' קרפיפות הרי היא מצטרפת עם הראשונה, כדין המשנה דנותנים ב' קרפיפות בין שתי עירות, וע"י דמשק אליעזר בשו"ע שם שתי עפ"י קושית התוס' מהא דסוכה בית שאין בו ד"א אין עושין אותו עיבור בין שתי עירות. והקשו התוס' למאי נפ"מ. ולהנ"ל א"ש דע"י הבית נותנים ג' קרפיפות בין שתי העירות. ובדעת תוס' לכאורה צ"ל דפליגי על הרמ"א, אולם להחזו"א הנ"ל דבבית שיש בו דירין ממש כו"ע מודו לדברי הרמ"א יל"ע מ"ט לא תי' התוס' כן.

ג) הראשונים הקשו לדעת רחב"ר דאף בין שתי עירות אין נותנים אלא קרפף אחד, דא"כ גם מעיר לבית נותנים קרפף, וע"י תוס'. והרשב"א תי' דבין שתי עירות א"צ שתהא העיר מובלעת בתוך הקרפף, אלא אף בשיעור מצומצם מהני, משא"כ בצירוף בית לעיר בעינן שיהא מובלע בתוך שיעור קרפף. וכ"כ הריטב"א. [וע"י מאירי בביה"ב, ושם משמע דבגדודיות שאין דרים בהם פשיטא דצריך שיהא מובלע בתוך הקרפף, ומשמע כהחזו"א שזה ודאי רק דין עיבור]. אמנם ברמב"ם פכ"ח ה"א מהל' שבת ובשו"ע סי' שצ"ח נראה שאף מבית לעיר א"צ שיהא מובלע וכן דייק הגאון"י וכן הערולי"ן סוכה דף ג' ע"ש שהאריך.

והנה כבר כתבנו לעיל דלרב חייא בר רב דנותנים רק קרפף אחד, ודין זה הוא ואף מבית לעיר אף לצרף ב' בתים להיות עיר, ע"כ שזה נלמד מסברא ולא מקרא. אמנם למש"כ הראשונים דחלוקים בדינם, איכל"מ שהצירוף בין שני ערים אף כשאין מובלעים בתוך הקרפף אלא נושקים לקרפף, זה נלמד מקרא. אמנם בעיקר הדבר צ"ב אי מסברא הוא מנלן שיעור קרפף, וע"כ משמע דיסוד הדין דהקרפף שייך לעיר זה נלמד מקרא (מעיקר דין ערי הלויים). רק דמקרא לא ילפינן שדינו כדין העיר, וזה ילפינן מסברא. אך צ"ב לרשב"א מ"ש שני ערים דסגי שאין מובלעים בתוך הקרפף, ובבתים בעינן שיהיו מובלעים.

וצ"ל דרק בעיר שנחשבת עיר אף בלא שמצטרפת לחברתה, מהני מה שאין הפסק יותר מקרפף, לצרף הערים להיות אחת, [וממילא מהני שגם הקרפף שביניהם דינו כהעיר ממש] אבל בצירוף בית לעיר שהבית מצד עצמו אינו עיר, אין מתחבר לעיר להיות חלק ממנה, ורק כשמובלע בתוך הקרפף משתייך לעיר. ודוק. עוד עיין במאירי די"ל שרק בית שמצטרף לעיר מהני כשהוא בתוך שיעור קרפף משום דנטפל לעיר, אבל עיר אחרת שאינה נטפלת אינה מצטרפת לעיר להיותם כאחת ולזה אשמעין מתני' דמצרפין אותן. [ומשמע שגם אחר הילפותא אי"ז אותו דין, ויל"ע].

ד) ולדעת ר"ת הובא בראשונים וברא"ש, מבואר דאף לר"ה דנותנים שתי קרפיפות, אף מבית לעיר נותנים ב' קרפיפות. אמנם כתבו התוס' בסוכה דף ג' ב' שמבית לבית ודאי דאין נותנים שתי קרפיפות. וצ"ב מ"ש מבית לעיר דע"כ שגם לבית נותנים קרפף, וא"כ גם מבית לבית ניתן קרפף. וצ"ל שדוקא לאחר שיש כבר עיר נותנים קרפפות לכל אחת שע"י שיהיו כאחת יחשב גם הבית המשך העיר, משא"כ בשני בתים שעדיין אין כאן עיר. ועצ"ע. [ובחי' המאירי משמע שאף מבית לבית נותנים ב' קרפיפות לר"ת, וצ"ע].

ויש להסתפק לדעת ר"ת שאף מבית לעיר נותנים ב' קרפיות. איך הדין בגדודיות וכדו' שאין בהם דיוורין גמורין. אלא דמתעברין עם העיר, אם נותנים להם ב' קרפיות. ועי' בריטב"א שלדעת ר"ת מתני' דריש פירקין שנותנים עיבור לעיר מיירי אף ברחוקה ב' קרפיות. ומשמע דאף בגדודיות הוא כן.

ה) ויש לדון במש"כ התוס' בסוכה דמבית לבית מודה ר"ת דאין נותנים ב' קרפיות. דלכאורה כשיוצאין בורגנין אחרי העיר זה אחר זה. דהראשון סמוך לעיר ומהני אף ברחוק ב' קרפיות. ואחר שנחשב גם הוא כהעיר, גם להבית הסמוך לו נותנים ב' קרפיות דהוי כמבית לעיר. וכן לעולם.

וזהו חידוש גדול וצ"ע. אמנם זה תלוי בפלוגתא הטור והרמ"א עם הראשונים הנ"ל, אם נותנים קרפף לבית שמתעבר עם העיר, ולדעת הראשונים דאי נותנים קרפף, ומשום דאינו כעיר ממש, איכל"מ שגם לר"ת הוי כיבמת לבית שאין נותנים ב' קרפיות [וזה כעין מש"כ הדמש"א (הו"ד לעיל אות ב'), לדידן דבעינן ב' עיירות (ודלא כר"ת) דמ"מ ביבת שבין שתי עיירות לדעת הרמ"א חשיב כשתי עיירות. וה"נ לר"ת בבית שאחריו יש עוד בית. ודו"ק]. מיהו יקשה קושיית החזו"א מהא דעבדינן עיר ע"י צירוף בתים בלא חומה, וע"כ דהוי כעיר ממש, ולמשכ לעיל לדעת המ"ב דהכא מיירי בעיר מרובעת ויוצא ממנה בית. א"כ בשורת בתים שנעשו כעיר, בשעור ג' חצרות וב' בתים. אם יסיפו אח"כ עוד בתים אפשר לצרפם כשרחוקים ב' קרפיות, דהוי כמעיר לבית.

ו) התוס' כתבו דלרב חייא בר רב, נותנים קרפף אף מבית לבית, ופשטות לשונם משמע דאף כשאין שעור בתים שעושים עיר, מהני צירוף הבתים ליחשב כד"א. וכן נקט הגאון בדעתם, אך הוא עצמו נקט דרך כשמצטפים להיות עיר מהני שעור קרפף. והוכיח כן מלשון הרמב"ם ושו"ע ע"ש. ועי' נו"ב מהדו"ת סי' נ"ב. ומהראשונים שכתבו שבבתים צריך שיהיו מובלעים בתוך הקרפף ולא סגי בנושקים זו. משמע א"כ שזה הלכה רק בצירוף לעיר. ודוק.

שלשה כפרים המשולשין

דף נ"ז ע"ב

ה) גמ' לא משולשין ממש אלא רואין כל שאילו מטיל אמצעי ביניהם ויהיו משולשין ואין בין זה לזה אלא ק"מ אמה ואחת ושלש וכו'. עי' רש"י ותוס' דכוונת הגמ' שמלבד רוחב האמצעי שרואין כאילו הוא בין החיצונים יש שיעור ב' קרפיות מכל חיצון לאמצעי שהן ד' קרפיות בסה"כ. וכ"ה ברמב"ם ושו"ע. [אמנם הרשב"א והראב"ד בהשגות ס"ל שגם למסקנא משערין ב' קרפיות מב' חיצונים ואין נותנים קרפף לאמצעי כיון שאינו ממש ביניהן ורק לענין שיעור רוחבו מהני האמצעי]. ובביאור"ל שם נסתפק אם בעינן דוקא שלא יהא בין האמצעי לכל אחד מהחיצונים יותר מקמ"א אמה ושלש, או אפי' אם אינו ממש באמצע אלא נוטה לצד אחד, אם בסה"כ בין החיצונים אין יותר מרפ"ב אמה וב' שלש, רואין כאילו הוא עומד באמצע. וע"ש דמלשון הרמב"ם ושו"ע משמע דמהני. ובחזו"א סי' ק"י ט"ו כתב שאין מובן הספק בזה. [ומדבריו משמע שאף לדעת המ"ב רק כלפי החיצון שקרוב אליו מצטרף ליחשב עיר אחת, אע"פ שבלא השני לא אמרינן רואין ע"ש בביאור"ל, וצ"ע] אמנם לדינא נקט המ"ב עפ"י החת"ס דלא מהני.

ו) שם כמה יהא בין חיצון לאמצעי א"ל אלפיים אמה. ומקשינן מ"ש מעיר העשויה כקשת דמהני אף ביותר מאלפיים. וצ"ב מה מדמי לקשת דהתם הוי עיר אחת אלא דבעינן לחבר הראשים לזה מהני הבלעת התחומין משא"כ הכא דאין שייכות לאמצעי אי לאו דאמרינן מלי, וביותר מאלפיים ל"א מלי. וצ"ע. ועי' אות ח'.

ז) ובעיקר שיעור אלפיים נחלקו האחרונים אם מודדים באלכסון מהאמצעי לחיצונים או ביושר מהאמצעי לקו הנמתח בין החיצונים. המרכה"מ הלי' שבת פכ"ח נקט דמודדים ביושר וכ"כ החזו"א סי' ק"י ס"ק אולם החוות יאיר סי' קנ"ה (הו"ד במרכה"מ) כתב שמודדים באלכסון. ולכאורה סברת המרכה"מ והחזו"א דכל שאין הפרש אלפיים ביניהם שהם באותו תחום חשיבי כאחד, והחזו"א ס"ל דתלוי אם אפשר להלך מזה לזה, אולם ברש"י מבואר דהטעם כדי שיוכלו להלך. ואפשר דאף באלפיים ביושר אפשר להלך משום שזהו אלכסונו של התחום. וצ"ע.

ח) כמה יהא בין חיצון לחיצון וכו' והאמר רב הונא עיר העשויה כקשת אם יש בין ב' ראשיה פחות מד"א אמה מודדין לה מן היתר ואם לאו מודדין לה מן הקשת. א"ל התם ליכא למימר מלי וכו'. התוס' לעיל נ"ה א' ד"ה פחות כתבו דלרבא בריה דרב"ה דסגי במה שאפשר להלך מצד אחד, כשאין אלפיים מהקשת ליתר אף באיכא יותר מד"א אמה בין ראשי הקשת מודדין מן היתר. ולפי"ז צ"ב קושיית הגמ' מקשת דהרי גם בקשת מהני בגוונא דסוגיין דליכא אלפיים מאמצעי לחיצונים. והמהרש"ל באמת כתב דסוגיין ע"כ כרב"ה ולא כרבא בריה, [ולכאורה טעמיה מחמת קושיא הנ"ל, וצ"ע דהמהרש"א פי' ראייתו מהתוס'] אולם המהרש"א דחה דע"כ סוגיין כרבא כדחזינן לעיל בגמ' דמקשינן מ"ש דקשת מהני אף ביותר מאלפיים כשיש פחות מד"א אמה. וע"כ פי' דאף לרבא דמהני מובלע מצד אחד כ"ז דוקא בקשת שיכול להלך דרך בתים משא"כ הכא. [ואף שבפחות מאלפיים הרי יכול להלך מחיצונים לאמצעי (וכ"ה הגאון"י דף נה) צ"ל כמש"כ הקרבן נתנאל אות פ' דמ"מ א"י להלך מחיצון לחיצון דרך אמצעי (בלא שנעשו עיר אחת) ורק מהני לומר מלי].

ומבאר המהרש"א קושיית הגמ' דכיון דבמקום שאין מובלע אף בצד אחד לא מהני בקשת, ה"נ בכפרים אף שמובלעים מצד אחד לא יועיל משום דא"י להלך דרך בתים. וע"ז מתרצינן דהכא איכל"מ מלי משא"כ בקשת. אך צ"ב קושיית הגמ' דממ"נ אם לא ידעינן לסברת מלי יקשה בלא"ה מהיכי תיתי לצרפם, ואי ידעינן לסברא זו, א"כ מה הדמיון לקשת. ונראה מוכח מזה דסברה הגמ' דאף בלא מלי חשבינן לכפרים מחוברים עם האמצעית כיון שמובלעים עמה בפחות מאלפיים ואפשר ללכת לשם ונעשו כקשת. אלא דמקשה הגמ' שאף בקשת אין החיצונים מצטרפים כשאין הבלעת תחומין ביניהם וה"נ בכפרים, דאף שמובלעים עם האמצעית בפחות מאלפיים לא מהני לצרף החיצונים אלא בקשת שע"י יכולים להלך בין הראשים משא"כ הכא. וע"ז מתרצינן דהכא איכל"מ מלי. ולהאמור נמצא דכשאין ד"א אמה בין החיצונים אפשר להתיר אף בלא סברת מלי דומיא דקשת. ונפ"מ דאף לפי א' בתוס' דכלפי האמצעית ל"א מלי, מ"מ בכה"ג דיש פחות מד"א אמה יהא מותר אף מאמצעית, ואכן כן ס"ל למ"א סי' שצ"ח ס"ק י"ב. אבל האחרונים שם נחלקו עליו. ועי' קרב"נ אות צ'. וצ"ע. ועי' גאון"י דף נ"ה שעמד בזה. וע"ע בביהגר"א סי' שצ"ח ס"ח ואולי לדבריו י"ל.

ט) תוס' ד"ה התם, התוס' חתרו לבאר מ"ט בקשת לא אמרינן מלי. ותו"ד ג' אופנים. א. דכלפי האמצעי לא אמרינן מלי דא"כ מפסיד מצד השני. וה"נ בקשת כלפי מרכז הקשת. ב. דבקשת שיש יותר מאלפיים כרבא בריה דרב"ה לא אמרינן מלי. ג. דכשהאמצעי רחב מאויר שבין החיצונות ל"א מלי. ונפ"מ לכפרים דלתי' א' אין מודדים אלפיים מהאמצעי, וכמו"כ לתי' ג' כשהאמצעי רחב ל"א מלי. והטור סי' שצ"ח ח' כתב ב' התירוצים לחומרא. וע"ש בב"י שדייק מרש"י דפליג על תי' א' וכן מהרמב"ם נראה ששלשתן עיר אחת וא"כ מודדים התחום מצד האמצעי. והיינו דס"ל דע"י מלי אין האמצעי מפסיד תחומו מצד שני, וכן מבואר בריטב"א דסברא דמלי אינה שמזיזים את העיר אלא שממלאים ממנה בתים עד החיצונות. וע"ע ביאורה"ל ד"ה חוץ מש"כ בדעת הרמב"ם דנפ"מ גם לחיצונים אם מודדים מהאמצעי.

י) ולענין עיר העשויה כקשת נחלקו רבותינו, דפשטות דברי התוס' נראה דהנך נפ"מ שייכי גם לעיר העשויה כקשת. וא"כ לתי' א' אף בליכא אלפיים מיתר לקשת, לגבי בני מרכז הקשת אין מודדים מן היתר כיון דליכא למימר מלי, וכן למד המ"א סי' שצ"ח סק"ד ע"ש שתמה על הטור שסתם בזה. וכ"כ הגאון"י דף נ"ה. [וכתב דהתוס' דף נ"ה שכתבו דלרבא מותר בפחות מאלפיים אף ביותר מד"א בין ראשי הקשת פליגי ע"ז, וצ"ע].

אולם כל האחרונים חולקים ע"ז ופי' עפ"י דהמהרש"א דבקשת אף בגוונא דליכא למימר מלי מ"מ כיון דאפשר ללכת דרך היתר חשיבי עיר אחת. [ובב"מ שם כתב בנוס"א דכיון שמחוברים דרך הקשת הוי עיר אחת] והא דשו"ט התוס' אם בקשת אמרינן מלי, לפי המהרש"ל כוונתם לדעת רב"ה דבאיכא יותר מד"א אמה בין ראשי הקשת אין נחשבים כעיר אחת אף בליכא אלפיים מיתר לקשת. [אולם צ"ע דבתי' ב' דתוס' מפורש דאזלינן לדעת רבא. ועי' דרישה דנקט כמהרש"ל ועמד בזה] ולמהרש"א התוס' אזלי אף לרבא אלא דכוונתם לפרש מ"ט בעינן בקשת לטעמא דאי בעי אזיל דרך בתים, תיפו"ל משום מלי, וע"ז פי' בכמה אופנים, אבל לדינא חשבינן לקשת לעיר אחת אף בלא טעמא דמלי. עי'

היטב בביהגר"א שדחה דברי המג"א עפ"י המהרש"א והמהרש"ל ועי"ע בבי"מ ובנתיב חיים שם ועוד. [ויש שפי' דכוונת התוס' ביותר מאלפיים מקשת ליתר ויותר מד"א בין ראשי הקשת דכיון שאין מובלעים מאף צד לכו"ע אין נחשב כעיר אחת ועי"ז שוי"ט מ"ט לא אמרינן מלי, וכמדומה שכן פי' הדרישה, אך צ"ע דבתוס' מפורש דביותר מאלפיים לא אמרינן מלי אף בקשת, ועי' קרב"נ שהעיר כע"ז על הרא"ש. ומש"כ שם לתמוה על המהרש"א שפי' כן בתוס' לא הבנתי היכן מצא כן במהרש"א].

ועפ"ז דחו גם דברי המ"א שכתב שאף בכפרים אם אין בין החיצונים ד"א אמה חשיבי כעיר אחת אף ביותר מאלפיים מהאמצעית, דומיא דקשת. ולהאמור לא דמי דבקשת א"צ לדין מלי משא"כ בכפרים. [ועי' מש"כ לעיל דבגמ' משמע דאף בכפרים א"צ לדין מלי כשאין ביניהם ד"א אמה. וצ"ע].

ולפי' המ"א דנראה שנקט בדעת התוס' דף נ"ה שכתבו דלרבא בריה דרב"ה דשרי במובלע מצד אחד ה"ה בפחות מאלפיים ויותר מד"א בין ראשי הקשת, זהו מטעם מלי, צ"ע אי מה"ט הוא מה זה תלוי בפלוגתא דרבב"ה ורבא בריה. וצ"ע.

(יא) גמ' נפק אחוי ליה הנך אטמהתא דשורא דמבלעי בדגלת בע' אמה ושיריים. התוס' לעיל הוכיחו מכאן דאף לר"ה דנותנים ב' קרפיות בין שתי עירות (וסוגיין אזלה כוותיה) מ"מ בין עיר לבית נותנים רק קרפף אחד וזהו שאמרו דמובלע בתוך ע' אמה ושירים. ולדעת ר"ת דאף מבית לעיר נותנים ב' קרפיות כתב הרא"ש דכוונת הגמ' שמובלע בין ארדשיר וקרפף שלה לאקטיספון וקרפף שלה.

ולדעת התוס' משמע דבעינן שיהא מובלע בשיעור קרפף לשני הצדדים. אולם למש"כ לעיל דכשהבית סמוך לעיר בשיעור קרפף נחשב כעיר, וא"כ ממנו לעיר אחרת נותנים ב' קרפיות. ה"נ סגי שיהא מובלע לצד אחד בשיעור ע' אמה ושיריים. ומזה משמע דס"ל כהראב"ד שהובא בראשונים דאין נותנים קרפף לעיבור העיר, וה"נ הבית אינו כעיר ממש. [ולחזו"א הנ"ל דבבית ממש מודה הראב"ד לרמ"א. צ"ל דהכא באטמהתא אין דרים שם ממש וחשיב עיבור]. אכן הראוני שבאו"ז סי' קס"ב כתב באמת דסגי שרק בצד אחד מובלע בע' אמה, ואח"כ נותנים מצד שני ב' קרפיות.

(יב) תוס' ד"ה התם. הובא לעיל דהאחרונים נתקשו בתוס' למאי שוי"ט אי אמרינן מלי בקשת, הרי כשאין אלפיים עד היתר מותר לדעת רבא מטעם דמצי אזיל דרך בתים. וביותר מאלפיים דלא שרינן בקשת כשאין מובלע מאף צד, א"א להתיר גם מטעם מלי כדאיתא בסוגיין. עי' מש"כ לעיל. אמנם האבהעו"ז בחי' על הש"ס תירץ דמיירי ביותר מאלפיים מהיתר לקשת, אבל מ"מ אמרינן מלי דבג' כפרים א"צ שיהא פחות מאלפיים מאמצעית עד סוף החיצונים אלא עד תחילת החיצונים וא"כ ה"נ בקשת אף שעד סוף היתר יש יותר מאלפיים אבל מ"מ עד תחילת היתר כלומר עד תחילת ראשי הקשת הרי אין אלפיים ונימא מלי, ועי"ז כתבו התוס' דאיה"נ כלפי ראשי הקשת מהני ורק בגג הקשת לא מהני. ומש"כ התוס' ובלבד שלא יהא בין יתר לקשת אלפיים כוונתם בין תחילת היתר לקשת. וזה נפ"מ גדולה לדינא דבכה"ג שרינן לראשי הקשת לתי' זה. [ואמנם לתי' ג' ל"א מלי אבל הרמ"א השמיט תי' זה ומשמע דלא ס"ל הכי וכדמשמע בביהגר"א ע"ש] אמנם צ"ב לפי"ז תי' ב' דתוס' דמבואר דהשוו זאת לשיעור אלפיים דלעיל והאבהעו"ז לא ביאר תי' זה. וצ"ע. ומדברי רבותינו משמע דלא ס"ל סברת האבהעו"ז וצ"ע דלכאורה צדקו דבריו.

והעירו דבג' כפרים שאין אלפיים מהאמצעי עד תחילת החיצונים, אף דנימא מלי מ"מ משם לסוף החיצונים דמי לקשת ויהא אסור כשיש ממנו יותר מאלפיים, ואפשר דאיה"נ. וצ"ע.

דף ס"א ע"א

(יג) גמ' התיר ר' שיהיו בני גדר יורדין לחמתן ואין בני חמתן עולין לגדר וכו'. רב ספרא אמר עיר העשויה כקשת הואי. עי' פירש"י והתוס' הקשו על פירוש. ועי' מהרש"ל בשם תוס' שאנץ והמהרש"א כתב שאין מובן יישוב לקושיתם. והנה כוונת התוס' שאנץ מבואר יותר בריטב"א, דמגדר עד ראשי הקשת של חמתן יש אלף אמה, וחמתן כולה גם היא אלף אמה. ונמצא מסוף גדר עד סוף חמתן (כלומר עד גג הקשת) אין יותר מאלפיים אמה והרי כולה בתוך תחום גדר, אבל מחמתן לגדר אף שמשופה (כלומר מן היתר) עד סופה של גדר נמי אין יותר מאלפיים, (דאי גדר גדולה יותר מאלף א"כ

הרי היא גדולה מחמתו והיינו תי' בתרא) מ"מ כיון שמחמתן מודדין תחומה מהקשת ולא מן היתר נמצא שעד סוף גדר יש יותר מאלפיים והרי כלתה מדתה באמצע העיר. ולכאורה הדברים פשוטים וקושיית תוס' ומהרש"א צ"ע. [ועי' להלן בשם הנצי"ב].

וצ"ל דהוקשה למהרש"א דמרש"י נראה שבני חמתן אין יכולים ליכנס כלל לגדר, ועי"ז הקשה דכיון דע"כ חמתן כולה עם ההפרש שבינה לגדר אינו יותר מאלפיים א"כ מחלק הפנימי של הקשת עד גדר אין אלפיים ומותרים ליכנס לשם. ואף לשיטת רש"י דף נ"ה דמודדין מפתח ביתם ולא מגבול הקשת, אכתי יש לכה"פ שיעור משך ביתם שמותרים ליכנס. ועי' חזו"א סי' ק"י ס"ק י"ח שנראה שלמד כן.

אמנם באמת בריטב"א מבואר דאיה"נ מותרים ליכנס לגדר אך אין יכולים להלך בכולה. וכן ביאר החזו"א עפ"י התוס' שאנץ. [ובחי' המאירי כתב דאחר שהיושבים בראש הקשת אסורים ליכנס, אסר גם ליושבים ברגלי הקשת, אך צ"ב דלהנ"ל גם ראש הקשת נכנס בתחום אלפיים, ואפשר שמאחר ואין מודדים להם אלא מפתח ביתם, לשיטת רש"י [ועיי"ש בביאורים סי' כ"ט] ואין יכולים ליכנס אלא שיעור מועט, חששו שיכנסו יותר].

אולם באמת יש להקשות יותר על פירש"י, דאמנם כשהולכים דרך מרכז הקשת מודדין להם מן הקשת, מ"מ רשאים לילך דרך רגלי הקשת כדאיתא בגמ' נ"ה דמהלכים דרך בתים, וא"כ יכולים ליכנס לגדר דרך רגלי הקשת. ואפשר דלזה נתכוון המהרש"א אמנם למבואר להלן עפ"י המהרש"א דרחבה של גדר קצר מחמתן הרבה ואין אלפיים ביניהם, א"ש.

יד) ולפירש"י מבואר דחמתן כולה היתה פחות מאלפיים, וכ"ש דמהחלק הפנימי של הקשת עד היתר ליכא אלפיים. ואפי"ה כל שראשי הקשת מרוחקים יותר מד"א אמה אין מודדין מן היתר. ודלא כמש"כ התוס' דף נ"ה אליבא דרבה בריה דרב"ה דבכה"ג מודדין מן היתר. וכן הוכיח החזו"א סי' ק"י י"ח. ושור"ר במרומי שדה דף נ"ה שהוכיח כן. וכתב תוס' לשיטתם הקשו שפיר.

טו) המהרש"א הקשה לפירש"י אמאי לא נימא דרואין כאילו גדר נכנסת לתוך הקשת של חמתן כדמצינו בג' כפרים דאמרינן מלי לאמצעות. ותי' דמיירי שיש מגדר עד ראשי הקשת של חמתן יותר מאלפיים, וצ"ע דלהנ"ל ע"כ דליכא אלא אלף, ועכ"פ אין יותר מאלפיים וכמש"כ רש"י דכולה בתוך תרומה של גדר. וצ"ל שגדר היתה רחבה הרבה פחות מחמתן, והאלכסון שבינה לראשי קשת דחמתן יותר מאלפיים. אך צ"ע לדעת המרכה"מ והחזו"א דמודדין אלפיים ביותר מאמצעות לחיצונות. והחזו"א גופיה הביא תי' המהרש"א. וצ"ע.

טז) עוד ע"ש בחזו"א שתי' דמיירי שגדר קצרה מחללה של חמתן באופן שאף אם תהא נתונה בין ראשיה עדיין יהא יותר משיעור ב' קפיפות בינה לראשי הקשת, ובכה"ג לא מצטרפין. אמנם היה מקום לדון דדוקא בכפרים שאין מחוברים ע"י קשת להכי כשמופלגין יותר מב' קרפיפות לא מצטרפי וכדין ב' עירות, אבל בכה"ג דהחיצונות מחוברות ע"י הקשת אלא דמופלגים יותר מב' תחומין, יועיל האמצעי למעט התחומין. ומבואר מהחזו"א דלא אמרינן הכי. [שור"ר בחזו"א שם ס"ק י"א שנסתפק בזה, ומסיק לחומרא. והכא אזיל למסקנתו שם]. עוד תי' החזו"א להיפך דגדר היתה רחבה יותר מחלל הקשת דחמתן. וכוונתו כתי' ג' תוס' דף נ"ז ב'.

יז) התוס' הביאו את שיטת ר"ח דגדר היתה כקשת ומודדין לה מן היתר ולכך נכנסים לחמתן. אבל בני חמתן אין נכנסים לגדר דלהם מודדים מן הקשת של גדר, וצ"ל דסוף גדר היתה רחוקה מאלפיים לחמתן, וא"כ צ"ב איך נכנסים בני גדר לחמתן הרי גם חמתן רחוקה מאלפיים [ואם היא קטנה הרי זה עיר קטנה וגדולה וכת"י בתרא. ועי' רשב"א ונראה שנתכוון להקשות כן]. ונראה דבני גדר נכנסים לחמתן אבל אין הולכים את כולה, אבל בני חמתן אין נכנסים לגדר כלל דהקשת של גדר נמצאת אחרי אלפיים. ודוק.

מדידת התחום

דף נח ע"א

א) מתני' שמעתי שמקדריס בהרים. עיי' פירש"י שרואין כאילו נוקבין ומוודין דרך הנקב למעט מדת מדרונו וכו' ומתמעט מדרונו של כל ד"א חצי קומת אדם. ולכאורה במדידה שעיי' קידור אין השיפוע נכלל בשיעור מדידת התחום שהרי מודד מרגליו של העומד במקום הגבוה לכנגד לבו של העומד במקום הנמוך. ועיי' רש"י דף ל"ה ע"ב ובריטב"א שם דמשמע הכי. ולפי"ז צ"ב מש"כ רש"י ומתמעט מדרונו חצי קומת אדם, וצ"ל שכוונתו שזה כל השיפוע. וצ"ע.

אולם להלן בגמ' אמרינן דבכותל בניחא תשמישתיה מבליע או מקדר ובלא ניחא תשמישתיה אומדו והולך לו, ובפירש"י ד"ה הכא בכותל זקוף יותר מדאי דכיון דלא חזי להילוך אין גובה שיפועו עולה למידת התחום, ומשמע דבניחא תשמישתיה שיפועו עולה למדת התחום, ודלא כנ"ל. אך צ"ב שהרי מודד מרגלו של זה ללבו של זה ואיך נכלל בזה השיפוע.

ועיי' צ"ל דדין קידור הוא אף כשהשיפוע יותר מחצי קומתו של אדם מ"מ צריך למדוד מרגלו של העליון ללבו של התחתון, ובה עיי' נמדד גם השיפוע. ועיי' להלן ע"ב דמשכחת לה גיא שעומקו יותר מאלפיים ובה ודאי השיפוע נמדד ג"כ, [ועיי' בגמ' ורש"י דבעינן דוקא קידור והיינו כנ"ל שבזה מודדים גם השיפוע] ועיי' ח"י המאירי במשנה דמשמע דנמדד השיפוע.

מיהו כ"ז בקידור אבל בהבלעה ודאי שאין נמדד השיפוע כלל אלא הקו האוירי, וצ"ל שזהו דין מיוחד של הבלעה שעיי' רואים את העומק כאילו אינו. [ולפי"ז צ"ל דמה שאמרו בגמ' לחלק בין ניחא תשמישתיה ללא ניחא תשמישתיה קאי על דין קידור ולא על הבלעה, דלענין זה מאי נפ"מ דאין גובה השיפוע עולה למדת התחום, וזה להיפך מדברי התוס' שם, ועיי' להלן].

ב) גמ' מנה"מ וכו' ורוחב חמשים בחמשים וכו' לכאורה כ"ז אסמכתא דהא עיקר תחומין מדרבנן אולם עיי' תוס' דף כ"ג ב' ד"ה פשטיה דנקטו דהילפותא דטול חמשים וסבב חמשים ילפותא גמורה היא וא"כ משמע שגם הילפותא דשיעור מדידה היא מדאורייתא מדמקשינן אהדדי. ועיי' גאו"י.

ג) גמ' לא פחות ולא יותר, תנא לא פחות מפני שמרבה. ופירש"י שמותח החבל ומאריך המדה והתורה אמרה בחבל של נ' אמה ימדוד, וצ"ב דלכאורה אם ימתח החבל הוי מדידה מדויקת [ויש שר"ל שמותח יותר משעורו האמיתי, וצ"ע] ומזה משמע ששיעור אלפיים אינו שיעור אמיתי של אלפיים אלא של מדידת אלפיים בחבל, אבל באמת השיעור קצת פחות מחמת עיקום החבל. וצ"ע.

ולהלן בגמ' אמרו דשלשלאות של ברזל עדיף טפי אלא דאמרה תורה דוקא בחבל, ומשמעות הגמ' שא"א למדוד בשלשלאות של ברזל, וצ"ב דהרי זה מדידה יותר מדויקת. ואמנם במאירי מצדד להכשיר מה"ט, אבל הוא עצמו הביא שמהרי"ף והרמב"ם מבואר דפסול למדידה וכ"מ בשו"ע. ובמאירי שם פ"י טעמו משום שהכובד מעקם השלשלאות ומתמעט השיעור, וצ"ע איך יתפרש הגמ' לפי"ז.

ועי' הגהות יעב"ץ דשלשלאות היינו מוטות וכנראה דהוקשה לו מ"ט עדיף טפי דהא שלשלאות מתעקמות. ולפשטות הגמ' נראה כנ"ל דהכי נאמרה הלכה ששיעור אלפיים הוא שיעור של מדידת חבל. ויל"ע לפי"ז איך מודדים עיי' כלי מדידה. ועיי' גמ' דף מ"ג ב' דר"ג היה מודד בשפופרת. אמנם יל"פ שעשה כן אחר שמדד השיעור עיי' חבל של פשתן. וצ"ע.

ד) גמ' אם יכול להבליע בחבל של חמשים אמה מבליעו. ואם לאו הולך למקום שיכול להבליעו וכו' והטעם דא"א למדוד בחבל של חמשים לכאורה הוא משום דיתמעט השיעור וכנ"ל. אך צ"ב מ"ט לא ימדוד עיי' כלונסאות (עיי' תוס' ד"ה ובלבד). וצ"ע. ומשמע שזהו חידוש דין דהבלעה, דמעיקר הדין היה צריך למדוד גם את השיפוע אלא שבאפשר להבליע בפעם אחת הקילו ליחשב כמישור מדין הבלעה. ועיי' עוד בריטב"א. וצ"ב.

ובחי' המאירי מצינו חידוש דבאופן שמבליע במקום שהגיא מתקצר סגי בזה ליחשב מדידה אף כלפי המקום הרחב (באופן שהגיא הולך בשיפוע, לאפוקי אם ניכר כשני מקומות נפרדים ברוחבם) ומבואר דהבלעה אין זה מדידה לידע

שיעור הקו האירי שביניהם, אלא כדילוג על כל המקום. רק שזה דוקא באופן שנעשה מדידה והדברים צ"ב רב. ומ"מ ברשב"א וריטב"א ל"מ הכי. וכ"מ ברש"י במשנה ד"ה וחוזר למדתו.

ה) גמ' היה גיא מעוקם מקדר ועולה וכו'. ע"י רש"י בפי' ב' וכן נקטו הרשב"א וריטב"א וכ"נ דעת תוס'. והראשונים הוסיפו דהטעם דלא מהני הבלעה בצפון לתחום מערב משום דיטעו דהבליעו במערב ומהני הבלעה ביותר מחמשים אמה. וצ"ע טובא מהיכי תיתי דיועיל הבלעת צפון למדידת תחום מערב. ויש שפי' דיודעים שרוחב הגיא הרחב בצד צפון ובצד מערב שוה, וע"י ההבלעה בצפון חשיב מדידה גם למערב. וצ"ע. ואולי צריך אח"כ למדוד המישור לכיוון מערב, רק שע"י ההבלעה בצפון יכול לכוון המקום שממנו יתחיל למדוד למערב. וע"י תוס' סוד"ה ואם. וצ"ע בכ"ז.

ו) גמ' הגיע לכותל וכו' אומדו והולך לו והא' אן תנן מבליעו וחוזר למדתו התם ניחא תשמשתיה הכא לא ניחא תשמשתיה. ופירש"י דבלא ניחא תשמשתיה אין גובה שיפועו עולה למדת התחום. וע"י משנ"ת לעיל דקאי על קידור דחשיב כמדידה גם כלפי גובה של השיפוע (חוץ מחצי קומת אדם בכל ד"א) וע"י אמר דבלא ניחא תשמשתיה א"צ למדוד הגובה. וצ"ב לפי"ז דלגבי הבלעה דקאי רק על מדת התחום ברחבו מאי נפ"מ בלא ניחא תשמשתיה וא"כ קשה מ"ט סגי באומד וא"צ להבליע. ובשלמא במקום שא"א להבליע אלא לקדר, א"ש דהכא לא הצריכו קידור דמגרע מתחומו, אבל כשאפשר להבליע אמאי סגי באומד. וברש"י (ד"ה ניחא) משמע דקאי אף שיכול להבליע.

והנה בתוס' פ"י טעם אחר, דבלא ניחא תשמשתיה הוי טורח למדוד בהבלעה ע"י כלונסאות והקילו דסגי באומד, ולפי"ז כתבו דבגיא דלא הוי טורח, צריך להבליע אף בגיא זקוף. וע"י רא"ש דכ"ז לענין הבלעה, אבל במקום שצריך קידור אין נפ"מ בין כותל שצריך לעלות לקדר, לגיא שצריך לירד, ובתרווייהו צריך קידור. אמנם מרש"י הנ"ל מבואר דקאי אף על קידור. וכן הוכיחו מרש"י בע"ב ד"ה מתני לקולא ע"ש. וכ"כ בהגהות הגר"א וגם כתב דלרש"י דברי רבא בע"ב קאי אף בגיא משא"כ לתוס' קאי דוקא בהר דוקא בהבלעה. (וע"י שו"ע סי' שצ"ט שפסק כתוס'). ובביה"ל כ' בשם הגר"א דרש"י חולק).

והיינו דרש"י לשיטתו מפרש החילוק מעיקר הדין דאין הגובה נחשב חלק מהתחום כיון דלא חזי להילוך ולכך א"צ קידור. ומשו"ה אף בגיא שייך הך טעמא. משא"כ לתוס' ורא"ש. אך צ"ב כנ"ל מ"ט אין מבליע למדוד הקו האוירי, ואולי מודה רש"י לטעם התוס' דלא הטריחו, רק דס"ל גם בקידור קיימין ומפרש טעמא מדינא. וזה דוחק גדול בכוונתו).

שו"ר בריטב"א שכתב בשם רש"י דבלא ניחא תשמשתיה אין גובהו ושיפועו עולה למדת תחום. ונראה דר"ל שגם מדת רחבו אין עולה לתחום כיון שאין ראוי להילוך. ולפי"ז מעיקר הדין א"צ כלל למדוד את רחבו, אלא דהחמירו דמ"מ נמדד במדת התחום, ולכך סגי באומד כל דהו. ועצ"ב. [ולפי"ז נמצא דמש"כ הגר"א דלרש"י אף בגיא יש דין אומד בלא ניחא תשמשתיה, גם כשיכול להבליע שייך דין זה וכ"מ בעבוה"ק ש"ה ע"ש. אולם הריטב"א בתחילה הזכיר גם סברת תוס' דלא הטריחוהו לעלות, וא"כ בגיא דלא הוי טירחא יצטרך להבליע. וע"י סי' מראה אפרים סי' י"ג].

ז) גמ' אמר ר"י אמר שמואל לא שנו אלא שאין חוט המשקולת יורד כנגדו. רש"י פירש לא שנו דמקדר, וצ"ע מ"ט לא כתב כן גם על הבלעה, דבחוט המשקולת יורד כנגדו א"צ אפי' הבלעה דאין מודד כלל את השיפוע. ולהלן בגמ' וכמה עומקו של גיא פירש"י דנימא מבליעו. וע"ז אמרו דיותר מאלפיים אינו מבליע אלא מקדר, והטעם דשיעור אלפיים בתוך הגיא הוא שיעור חשוב שלא נאמר עליו קולא דמדלג את מקום ההילוך ע"י הבלעה, אלא צריך למדוד גם את מקום הגיא עצמו, רק דא"צ מדידה כקרקע חלקה אלא סגי בקידור. [והיינו כמש"כ לעיל דקידור הוא מדידה גם על השיפוע רק דמתמעט חצי קומת אדם בכל ד"א]. ועכ"פ נמצא דדינא דשמואל נאמר על קידור דוקא, ודינא דרב יוסף נאמר דוקא על הבלעה שביותר מאלפיים אין הבלעה. וע"י בהג' הגר"א. וצ"ב מנליה לרש"י חילוק זה.

דף נ"ח ע"ב

ח) אמר רבא לא שנו אלא בהר המתלקט י' מתוך ד' אבל בהר המתלקט י' מתוך ה' מודדו מדידה יפה. יל"ע אם יותר מד"א ופחות מחמש, מה דינו. ובל"ב אמר רבא לא שנו אלא במתלקט עשרה מתוך חמש שבוה נאמר דין הבלעה או קידור. ועי' בשו"ע דמתלקט עשרה מתוך ו' מודדו מדידה יפה, וכמו מתלקט עשרה מתוך חמש לל"ק. ובעבוה"ק כתב דיותר מחמש מודדו מדידה יפה. ומשמע דכל יותר מחמש הוא כשש, וה"ה לל"ק יותר מדי' הוא כדין מתלקט עשרה מתוך ה'. ובפיה"מ לרמב"ם משמע איפכא, וכן דייק הגאון לעיל בע"א, ע"ש מש"כ בדברי רש"י ד"ה ואם בפי' קמא. עוד יש לדון אי ד"א נמדד לפי השיפוע או לפי המישור בארץ. ומצינו בזה פלוגתא לענין תל המתלקט י' מתוך ד' לדין מחיצה. ויש לתלות זה בזה. וצל"ע. ובפיה"מ לרמב"ם נראה שמודדים ד"א בארץ דהיינו ביושר.

ט) תוס' ד"ה איכא דאמרי וכו' ולפי המסקנא זו לא קאי רב יוסף אהבלעה וכו' דהא אמרינן לעיל דמודדו מדידה יפה. התוס' לשיטתם בע"א שאף כלפי דין הבלעה אמרינן דבחוה"מ יורד כנגדו אי"צ הבלעה אלא מדלגו, אבל הרא"ש כתב דביכול להבליעו אף אם חוה"מ יורד כנגדו צריך להבליע כיון שאי"צ טורח. ופי' כן בדעת רש"י וכנ"ל. ועי' קרב"ן (וכ"כ בלשון הזהב) דחיליה דרש"י הוא מדברי רב יוסף דאף בחוה"מ יורד כנגדו שייך דין הבלעה. אכן למש"כ התוס' ליתא להוכחה זו. ובדברי הרא"ש צ"ע דכיון שביכול להבליע צריך להבליע. א"כ גם באין יכול להבליע, לכה"פ יבליע באומד וכנ"ל בגמ' בלא ניחא תשמישתיה, ומ"ט אין מודדו כלל. וצל"ע.

י) תוד"ה וכי אין וכו' פי' ר"ש ואין חילוק בין עמוק נ' לק' או אלפיים אע"פ שבי' אמות שיפוע של דבר מועט נוח להשתמש וכו'. ולא ביארו הטעם. ועי' ברא"ש דכל שיעורי חכמים כך הן וצ"ב. ואולי יל"פ דכל שאין רחב ד"א אין נידון כקרקע אלא ככותל שדרך כותל להתעקם קצת עד ד"א (וכדמצינו בדופן עקומה) ואין נפ"מ בגובהו. וכיון דהוי כותל אינו מקום הילוך ואין נמדד בתחום. [כדחזינן בכל הסוגיא שמדידת התחום אינה לפי המרחק אלא לפי שטח הליכה]. ודו"ק.

ועי' רש"י ד"ה התם בא"ד הלכך כיון דחזי להילוך קצת וכו' ומשמע דהטעם בחוה"מ יורד כנגדו משום דלא חזי להילוך. ולכאורה זה דלא כתוס', ואפשר דלמש"כ הרא"ש דטעמא משום דלא פלוג, רש"י נמי מודה לזה.

יא) גמ' (לעיל) וכי אין חוט המשקולת יורד כנגדו עד כמה, אמר אבימי ד'. והראשונים פי' דכל שאין השיפוע נוטה ד"א חשיב חוה"מ יורד כנגדו. עי' רש"י ותוס'. אולם ברמב"ם פכ"ח הי"א כתב בחוט המשקולת יורד כנגדו מבליעו והוא שעומקו פחות מארבעת אלפים אמה, והיינו דמפרש כדרך הגמ' לעיל דבאין חוט המשקולת יורד כנגדו אין מבליעו אלא בעומקו אלפיים ולא יותר, ועי' אמרו דבחוה"מ יורד כנגדו אף ביותר מאלפיים מבליעו עד שיעור של ארבעת אלפים אמה, וגירסתו וכי חוה"מ יורד כנגדו עד כמה. וכ"מ במגיד משנה שם. ועי' רשב"א שהרמב"ם למד כן מקשת אע"פ שיש לחלק ע"כ. וצ"ע הדמיון.

יב) רש"י ד"ה במתלקט י' מתוך ד' וכו' מוצא י' טפחים גובה קודם שיגיע להילוך ד"א. ומשמע דפחות מד"א נמי דינו כד"א, ודינו בהבלעה. ואע"ג דלעיל ע"א אמרינן דבלא ניחא תשמישתיה אין מבליעו או מקדר, אלא אומדו, ופי' רש"י שם דמתלקט י' מתוך ד' חשיב ניחא תשמישתיה. צ"ל דאף בפחות חשיב ניחא תשמישתיה עד ג'. וכע"ז מבואר בתוס' ד"ה אבל שכתבו דל"ק לא ידענא מאי קורין ניחא תשמישתיה, והיינו דמספק"ל דלמא גם פחות מד"א עדיין חשיב ניחא תשמישתיה. וכ"מ בריטב"א דאף בפחות מד"א חשיב כד"א ע"ש. ולעיל (אות ח') הבאנו לדון ביותר מד"א ופחות מחמש דלדברי הרשב"א משמע שדינו כחמש ולל"ק מודדו מדידה יפה. ולדבריו נמי ע"כ דפחות מד"א כד"א דאל"כ שיעורו מצומצם. ואכן לפי הרמב"ם דיותר מד"א דינו כד"א י"ל דפחות מד"א משהו חשיב לא ניחא תשמישתיה.

יג) תוד"ה אבל בא"ד אבל בלשון אחרון דרבא וכו' ולפי"ז הלשון אין בכותל והר כי אם שלשה דינים. יל"ע למש"כ בביאוריה"ל עפ"י הרשב"א בעבוה"ק דבמתלקט י' מתוך יותר מה"א (או שש) להך לישנא נמי מודדו כקרקע חלקה. [וכ"כ

בחי' המאירי]. לפי' גם ל"ב איכא ד' דינים רק דנחלקו בשיעור הרוחב של ההר. ולכאורה משמע דהתוס' פליגי ע"ז. ובאמת גם השו"ע לא הזכיר זאת, וצ"ע. (ושו"ר שהגרשז"ב העיר בזה).

יד) אמר ר"י אין מקדרין לא בעגלה ערופה ולא בערי מקלט מפני שהן של תורה. ובגמ' דף ל"ה ע"ב איתא דה"נ למ"ד תחומין דאורייתא אין מקדרין כיון דהן של תורה. ולפי' לדעת הראשונים ד"ב מיל מה"ת אין מקדרין. ובק"א יצא לחדש שדוקא בקידור אמרינן דבשל תורה לא הקילו. אבל היכא דיכול להבליע אף בשל תורה מבליע. וכן נקט השפ"א מסברא אלא שדייק מרש"י דמודדין כקרקע חלקה משמע דאף אין מבליעין. ע"ש. וצ"ע דלעיל אמרינן דאף במקום שצריך לקדר אם יכול להבליע מן הצד מבליע וחוזר למדתו, וכיון דהבלעה מהני במקום קידור, יועיל אף בשל תורה להבליע מן הצד ורק כשא"א להבליע כלל וצריך דוקא קידור לא יועיל בשל תורה. וצ"ע בכ"ז.

טו) מתני' אין מודדין אלא מן המומחה. והתוס' פ' בשם ר"ח שצריך למדוד דוקא כנגד העיר ולא ילך לצדדין דפעמים יש הרים וגאיות שצריך להבליע או לקדר. ע"י מהרש"א שנתקשה על מש"כ דלפעמים צריך להבליע, דמאי נפ"מ אם יבליע על הגיא עצמו או שילך לצדדים וימדוד במישור, דשיעור אחד הם. והביא שהרא"ש לא הזכיר הבלעה אלא כתב שצריך לקדר או למדוד מדידה יפה. ור"ל שאם הגיא רחב מחמשים צריך קידור, ואם השיפוע מתלקט י' מתוך ה' (ולל"ב יותר מה') מודד את השיפוע כקרקע חלקה. [ומבואר מדבריו דבקידור מתקצר התחום יותר מבמישור וזה כמש"כ לעיל דלפעמים גם הגובה נמדד]. ובבי"מ סי' שצ"ט תמה גם לפי' המהרש"א דהא גם במקום שרחב דא"א להבליע במקומו מצינו שיכול לילך לצדי העיר ולהבליע שם וא"צ לקדר אלא כשכל רוחב העיר ותחומה הגיא רחב, וכדאיתא בבב"מ לעיל נ"ח א' דהולך למקום שיכול להבליע.

ע"כ פ' הבי"מ את דברי התוס' עפ"י הפרישה דלכתחילה כשאפשר להבליע במקומו דהיינו כשאין רחב נ' צריך למדוד דוקא כנגדו שאם ילך צדדים יש לחוש שלא יכוון המדה ממש כנגדו (ע"י כע"ז בתוס' לעיל נ"ח א' סוד"ה ואם) אבל כשא"א להבליע במקומו משום דרחב יותר מחמשים אמה יכול להבליע מהצדדים וא"צ דוקא לקדר. [ולפי' נמצא להיפך מהמהרש"א דלדבריו צריך דוקא לקדר ולא להבליע מהצד]. מיהו עדין קשה לשון התוס' והרא"ש דפעמים שצריך לקדר, וקשה קושית הבי"מ דעיל מבואר שיכול להבליע מהצדדים. וכ"ה הרעק"א בשו"ע שם והניח בצע"ג. [והבי"מ שם הרגיש בזה ופ' דבריהם רק על הבלעה. וצ"ע].

ויש שכתבו להוכיח מדברי התוס' [ע"י ביאורים למאירי סי' י"ז-י"ז וכ"כ בס' מראה אפרים וציין שכ"כ בס' נחל ערבים] דהא דאמרינן לעיל דכשאין יכול להבליע במקומו (משום דרחב נ') מבליע מן הצדדים, זהו דוקא כשבצדדים מודד ע"י הבלעה והיינו כשהגיא מתקצר שם, וכמבואר לעיל שדין הבלעה הוא קולא דאע"פ שהיה צריך למדוד השיפוע, ע"י הבלעה רואים את המקום כמישור, ולהכי בעינן דוקא מעשה הבלעה, אבל כשמן הצדדים יש מישור אין מועיל להבליע הגיא. [וגם בעינן דוקא שאותו גיא מתקצר אבל לא מהני לגיא אחר] וא"ש דברי התוס' שכתבו שצריך קידור. וזה דלא כמו דפשיטא לבי"מ ורעק"א דכ"ש דכשיש מישור מהני להבליע הגיא. וצ"ע.

ועפ"ז כתבו לדון גם במש"כ המהרש"א דגם כשיכול להבליע כנגדו, יכול למדוד כנגד המישור דשיעור אחד הם. ולהנ"ל י"ל דבלא מעשה הבלעה צריך מדידה על כל השיפוע. ולכך לא מהני מדידת המישור.

טז) שם. ע"י רבינו יהונתן בשם גאון דפ"י שאם יש מישור ימדוד משם כדי שלא יצטרך להבליע גיא או הר. וכן הביאו הראשונים. ובפשוטו זה להיפך מדברי התוס' שכתבו שצריך למדוד במקום ההר משום שצריך להבליע או לקדר. וכ"כ הגאון. וכ"מ בהגהות הב"ח על הרי"ף (אות מ'). [בלשון הר"י משמע דזה דוקא כשצריך לנטות לצדו של ההר להבליע, אבל כשיכול להבליע כנגדו שפיר מבליע. וצ"ע]. והנה מהב"ח נראה שכל דברי הגאון הם כשכנגד העיר ממש יש מקום מישור, וע"ז אמרו דאף שיש במקום אחר הרים יכול למדוד במקום המישור, אבל כשצריך לצאת מן העיר למדוד במקום מישור חייב למדוד כנגד העיר ויבליע או יקדר, ע"ש שפ"י כן גם בדעת הרי"ף. אבל הגאון צידד שיכול למדוד במקום המישור אף שלא כנגד העיר, ולדבריו ודאי דזה שלא כהתוס' בשם ר"ח, אבל להב"ח איכ"מ דהר"ח מיירי שהמישור הוא שלא כנגד העיר ובכה"ג בעינן דוקא להבליע או לקדר כדי למדוד כנגד העיר, אבל כשהמישור כנגד העיר

מודה שיכול למדוד במישור, וכן נראה דעת המ"ב ס"ק י' שאף דהשו"ע כתב כהתוס' והרא"ש, כתב המ"ב שאם יש מישור כנגד העיר יכול למדוד שם. [ובשעה"צ ציין לגאוו"י עפ"י התוספתא. ולא ס"ל מה שהוסיף הגאוו"י דאף שלא כנגד העיר יכול למדוד] מיהו מהב"ח משמע דפליגי, וצ"ע. וע"ע בסמוך.

דף נ"ט ע"א

(ז) תוס' ד"ה בא"ד ומתמיהין נהי דאזלינן למקום שריבה עד מקום שציין וכו' למקום שמיעט נמי אית לך למימר דשפיר ציין ויש לתלות בהבלעה או בקידורין ובמידה יפה וכו' ומשני אף למקום שריבה. והיינו דשני התחומין אמת, וכן כתב הרא"ש, והוסיף שמודדין התחום באלכסון ממקום שריבה למקום שמיעט. והרשב"א הביא דיש חולקים דמודדין אף בצד שמיעט כנגד מקום שריבה, וכן מבואר ברש"י במשנה. והובא ב' הדיעות ברמ"א שצ"ט ס"ח, אמנם משמע דטעמיה רק משום דנקטינן שהמודד במקום שמיעט טעה ולא מתח בכל כחו, ע"ש במ"ב. אבל אי מדד יפה י"ל דמודד לתוס' ורא"ש שנותנים התחום באלכסון. אמנם בביהגר"א סי' שצ"ט חולק ע"ז דכיון שמדד במקום אחד במישור זהו תחומו לכל צד זה. ועי' רש"ש שתמה על תוס' דהא איכא דין ריבוע התחום. ולכאורה זו כוונת הגר"א. (וע"ש שביאר דברי התוס' שלא כהרא"ש, ובשעה"צ ס"ק י"ז תמה עליו).

ועכ"פ בדעת תוס' והרא"ש מבואר דכשיש מישור במקום אחד, ובמקום אחר גיא צריך למדוד במקום הגיא בקידור ומתקצר התחום עכ"פ באותו מקום. וזה דלא כמו שנראה מהגאון שהובא בראשונים לעיל נ"ח, והתוס' אזלי לשיטתם שם דס"ל שאין מודדין במישור, ולפי"ז דבריהם שם קיימי אף כשיש מישור כנגד העיר עצמה ולא רק בצדה. ודלא כנ"ל במ"ב. [אמנם לדבריהם כאן צריך למדוד ב' המקומות ויהא התחום באלכסון].

ועי' בביאור"ל שהוכיח מהתוספתא (שהביא לעיל בשם הגאוו"י) כדעת הגר"א והוסיף דלא נזכר בתוספתא שום נפ"מ בין שהיה המישור נגד העיר באמצע או שהיה המישור אצל קרן זה וההר בקרן שנגדו. ומשמע דלדעת תוס' איכא נפ"מ, וכשהמישור באמצע העיר מודדו דהמישור קובע את כל התחום. ועי' פני העיר בביאור החילוק.

(ז) ובעיקר קושית הרש"ש מדין ריבוע התחום, משמע דהתוס' סברי דאין דין לרבע את התחום אלא שנותנים את הקרנות והביאו שכ"כ הערוה"ש. ע"ש שהאריך. [ועפ"י א"ש מה שהקשו בריש פירקין מ"ט בעינן לרבע את העיר תיפו"ל שאח"כ מרבעין את התחום, ולהתוס' א"ש].

אמנם גם לשיטת התוס' והרא"ש יל"ע מ"ט נותנים את כל האלכסון שמהמידה המרובה לקצרה, ואין נותנים לכל אחד לפי מדידתו, ומשמע שזה מדין ריבוע. ועי' חזו"א סי' קי' י"ד דמשמע הכי, והא דלא מודדין ביושר כתב שם שזהו היושר לפי האלכסון. וע"ש מש"כ ע"ד הנוב"י תנינא סי' נ'.

דף ס' ע"א

(א) מתני' מי שהיה במזרח ואמר לבנו ערב לי במערב וכו' מותר לביתו ואסור לעירובו. והיינו דעירובו לא חל ושביית ביתו לא נעקרה. ועי' רש"י דלא דמי לבא בדרך והניח עירוב במקו"א דהיכי דלא קנה עירובו לא קנה שבייתה גם במקומו, דשאני ביתו דמסתמא ניחא ליה דליקני. וכ"כ התוס' דף מ"ט ב'. אמנם רבינו יהונתן כתב טעמא משום דשליח פשע וא"ל לתיקוני שדרתיך ולא לעוותי. ולפי"ז כשהוא עצמו עירב חוץ לאלפיים מביתו, אין לו שבייתה בביתו ואסור לזוז ממקומו. ועי' מ"ב סי' תי"א שהביא ב' השיטות. וכתב עוד נפ"מ דלר"י אם שלח שליח אף בבא בדרך יש לו שבייתה במקומו מטעם דלתיקוני שדרתיך. וע"ש בביאור"ל.

והטעם דעירוב חוץ לאלפיים לא חל, עי' רש"י דף ל"ה א' דהוא משום דלא מצי למיזל למשקליה, כלומר דא"א לקבוע שבייתה ע"י הפת כשא"א ליטלו ולאוכלו וכ"כ הרמב"ם פ"ו מעירובין. ועי' להלן נפ"מ בזה.

(ב) שם, במשנה הנותן את עירובו בעיבורה של עיר לא עשה ולא כלום, וכדפרש"י דבלאו עירוב יש לו את כל עיר דהיא כד"א ואלפיים אמה חוצה לו. והיינו דעירוב העיר כעיר דחשיב כד"א. אמנם כ"ז לקולא אבל לחומרא לא הוי כעיר כן

כתבו הראשונים בע"ב בשם הראב"ד, ונפ"מ בהא דלהלן ע"ב דמי שכלתה מדתו בסוף העיר כולה כד"א ואין עולה לו לתחומו, אבל כלתה מדתו באמצע העיר אינה כד"א ועולה לו למדת תחומו וכתבו שם דכשכלתה מדתו בסוף העיר אבל הוא תוך עיבורה, לא אמרינן דחשיב ככלתה מדתו באמצע העיר, דאין עיבור להחמיר. וכן פסק הרמ"א סי' ת"ח ס"א בשם המ"מ.

והגאון נסתפק אם אחר דכל העיר כד"א ונמצא שגם העיבור בתוך התחום. אם שוב נימא דכל העיר ועיבורה כד"א ואין העיבור עולה לתחום. ובמ"ב שם ס"ק י"ג נקט דלא חשיב כד"א והיינו משום דממ"נ אי חשיב כד"א וכחלק מן העיר הוי ככלתה מדתו באמצע העיר. ועי' חזו"א. אמנם בכלתה מדתו בסוף העיבור ודאי הכל כד"א. כ"כ המ"ב שם. וכ"כ הגאון (ד"ה כלתה) והוכיח כן מדתן מה שנשכר הוא מפסיד ואי נימא דאין העיבור כד"א הרי הפסיד מדת העיבור, דכששבייתו בעיר יש לו גם את העיבור. וע"כ שגם במניח עירובו מחוץ לעיר, גם העיבור כד"א.

ג) שם בעיבורה של עיר. ופירש"י אחד מן הבתים העומדים בתוך ע' אמה ושיריים. והא דלא פי' קרפף הסמוך לעיר בלא בתים. י"ל דלא ניחא ליה לפרש מתני' כר"מ. אך יש להעיר לדברי החזו"א שבית הסמוך לעיר הוי כעיר ממש וכמש"כ התוס' דף נ"ז דבתים הסמוכים זה לזה חשיב עיר בלא חומה, וא"כ לא הוי עיבור העיר אלא עיר ממש. [ובזה חשיב כעיר אף להחמיר]. וצ"ל דחזו"א יפרש דמירי בבורגנין שאין דרים שם דלא חשיבי ממש כעיר אלא כעיבורה, או בבית שחוץ לחומת העיר, וכדפירש שם דברי הראב"ד דף נ"ז דאין נותנים קרפף לעיבור, דמירי באופנים הנ"ל. ובפיה"מ לרמב"ם מבואר דאף ריבוע העיר חשיב כעיבור לדינא דמתני' דחשיב הכל כד"א, ויל"ע מ"ט לא פירש רש"י כן. ולכאורה משמע דס"ל דלא חשיב כעיבור העיר. אך בריש פירקין תנן כיצד מעברין את העיר ופירש"י שם דתנן להלן ס' דנותן עירובו בעיבור העיר לא עשה כלום. והרי שם תנן בסיפא דמוציאין את המדה כנגדן והיינו ריבוע העיר, ומבואר דחשיב עיבור. ואפשר דתרתני קתני דיש עיבור לעיר וגם יש דין ריבוע. וכ"מ בחי' המאירי שם. אולם בברייתא דף נ"ה א' תניא כיצד מעברין את העיר וכו' עגולה עושין לה זווית. ומבואר דריבוע העיר חשיב עיבור. (מראה אפרים סי' י'). ועי' חזו"א סי' פ' לך נ"ה דנקט בפשיטות דדינא דמתני' שייך גם בריבוע העיר.

דף ס' ע"ב

ד) גמ' אריב"ל היה מודד ובא וכלתה מדתו וכו' נעשית לו העיר כולה כד' אמות ומשלימין לו את השאר. בתוד"ה כאן פי' כפשטות לשון הגמ' דהעיר ממעטת מהשיעור ד"א, אבל דעת רבינו יהונתן דאין העיר עולה לחשבון כלל ואפי' ד"א אין ממעטת. ובשו"ע סי' ת"ח פסק כתוס'. ועי' בהגהות הב"ח על הרי"ף דלשון הגמ' ומשלימין משמע כתוס'. [אמנם למ"ד דנותן עירובו אין לו ד"א כתבו התוס' דע"כ ס"ל דאין העיר ממעטת כלל דאל"כ נמצא מפסיד ע"ש].

ה) שם א"ר אידי אין אלו אלא דברי נביאות וכו' אמר רבא תרוויהו תננהי וכו' סוף העיר איצטריכא ליה. ומסוף הגמ' למדו התוס' דרבא בא להקשות על ריב"ל מאי קמ"ל, ונתקשו לפי"ז דסברת ר"א ורבא הפוכות. וכתבו ב' אופנים, א. דרב אידי לא מקשה אלא לשבח קאמר דחידוש גדול אשמעינן ריב"ל. ורבא אמר שאין זה חידוש וכ"מ בפירש"י. ב. דרב אידי מקשה ורבא לא הקשה מאי קמ"ל ובסוף הגמ' לא גרסינן סוף העיר איצטריכא לה אלא רק לא תנן. ולפי"ז כוונת רבא להוכיח כריב"ל והגמ' דוחה לדעת ר"א דאין רא"י ממתני'. אמנם הראשונים כתבו דבאמת רב אידי מקשה ורבא קאמר דאדרבה קשה להיפך מאי קמ"ל מתני' היא.

ו) תוד"ה אין אלו בא"ד ומהר"י אומר דמתני' וברייתא איירי בלן בה ולהכי כי כלתה מדתו בסוף העיר כל העיר נחשבת לו כד"א, דהא אפי' כלתה מדתו בחצי העיר בלן בה נחשבת לו כד"א להלך את כולה. דבריהם צ"ב דלכאורה הטעם דבלן בה יכול להלך את כולה אף בכלתה מדתו בחצי העיר הוא משום דמלבד קנין שביתה שיש לו במקום העירוב. יש לו גם שביתה בעיר שלן בה לענין העיר עצמה ולא לענין תחום, [עי' כע"ז נ"ב תנינא סי' מ"ט] ובכלתה מדתו בסוף העיר נחשבת לו כד"א לענין מדידת התחום זהו מחמת השביתה של מקום העירוב. ולכאורה אי"ז שייך כלל להא דמהלך את כולה מחמת שלן בה. וא"כ גם כשלא לן בה תהא נחשבת לו כד"א לענין התחום. וצ"ע לענ"ד. שו"ר

שהוכיחו מהתוס' שדין תחום הוא דנחשב קצת שביתה בכל התחום ולכך הוי כד"א, ולכך כתבו תוס' שבלן בה הוי פשיטא לגמ' דחשיב כד"א אף לענין התחום דאלימא שביתה התחום כשגם לן בה. ועצ"ע.

ז) שם בדברי התוס' שבלן בה נחשבת כל העיר כד"א לענין להלך את כולה, וכן הביאו בשם רש"י. וכ"כ הריטב"א בשם ה"ר ידידיה. אמנם בתוס' דף נ"א ב' ד"ה ויצא כתבו בשם ר"י אין יכול להלך בכל העיר, ועי' תורא"ש שהעיר כן. ובשו"ע סי' ת"ח א' פסק כתוס' הנ"ל והרמ"א פסק כרש"י וכתוס' דידן. והנה הריטב"א והתור"פ והתורא"ש כתבו להוכיח דיכול להלך את כולה דאל"כ מי שביתו רחוק מחומת העיר יותר מאלפיים לא יוכל לערב חוץ לעיר כיון שביתו רחוק מהעירוב אלפיים אמה ולפי"ז לדעת התוס' דף נ"א והשו"ע נמצא דכן הוא לדינא. וכ"מ מדברי העולת שבת והובא במ"א. אמנם המ"א כתב שיכול לערב אף שרחוק מביתו אלפיים. וטעמו עפ"י מש"כ הרמב"ם ורש"י דף לה דעירוב חוץ לתחומו ל"מ משום שא"י להגיע לעירובו, והכא הרי יכול להגיע לעירוב, ור"ל שאם לא יחול עירובו הרי שביתתו בעירו וכולה כד"א ונמצא מעירו עד העירוב יש פחות מאלפיים. [אמנם בראשונים הנ"ל משמע דלא ס"ל הכי, מדהוכיחו מזה כשיטת רש"י. ועי'].

ודברי המ"א צ"ב דאף שאם לא היה חל עירובו יכול להלך מביתו לעירוב, סו"ס לאחר שחל איך יכול ללכת לשם כיון שעומד חוץ לתחום עירובו, ומאי אהני עירוב. ואכן הבי"מ והמחיה"ש כתבו שגם למ"א צריך ללון בביה"ש בסוף העיר כדי שיוכל ללכת לעירובו. אבל הביאווה"ל האריך לחלוק ע"ז, דכוונת המ"א שיכול להלך אף מביתו לשם והכריח כן דלדברי האחרונים הנ"ל א"כ במאי פליג העולת שבת ובמ"א הרי מבואר דפליגי. (וכבר נתקשה בזה המחיה"ש). ועוד ציין לא"ר שמוכח כדבריו. וע"ש מה שביאר בזה דכלפי להלך מעירו חשיב כשבת בה. ועצ"ב.

ח) שם, בדין עיר המובלעת בתחום דאמרינן בגמ' דאם כלתה מדתו בסוף התחום כולה כד"א ובכלתה מדתו בחצי העיר עולה לו לתחום. עי' רבינו יהונתן שהאריך לדון איך משערים התחום לרוחב העיר. ודבריו סתומים מאוד (כשאר כתב החזו"א סי' ק"י י"ד) ועי' רמ"א סי' ת"ח ס"א ומ"א ואבהעוה"ז שם, ומחיה"ש ומ"ב שם. ועי' ח"א כלל ע"ז ד', וחזו"א סי' ק"י י"ד.

ותמצית הדברים, דהרמ"א ס"ל דכשכלתה מדתו בסוף העיר לאורך התחום, אמרינן דכל העיר כד"א אף לרחבה ומלבד זאת מחדש הרמ"א דמודדים מן העיר לרחבה אלפיים כדין תחום, ועי"ז מתרחבים קרנות תחום. וכגון שבמקום העירוב קנה שביתה ד"א דמדת תחומו עם הקרנות לולי העיר ד' אלפים וד' אמות מרובעים, והשתא כשהעיר מובלעת בתחום מערב של מקום העירוב, אם רחבה אלף אמה נותנים לו ממנה לצפון ולדרום עוד אלפיים, ונמצא תחומו כנגד העיר ה' אלפים אמה. והאבהעו"ז הסכים עם הרמ"א.

והמ"א כתב דברבינו יהונתן מבואר להיפך. והנה הר"י שו"ט כלפי הנדון דראשון דהרמ"א אי חשיבא העיר כד"א לרחבה. ומדבריו נראה שהנדון הוא כלפי העיר עצמה אם יכול להלך את כולה, [אבל לא דן כלפי חידוש ב' דהרמ"א דיהא לו תחום אלפיים מעיר] ושם נראה דבכלתה מדתו בחצי העיר הכריע דאינה כד"א לענין רחבה, אבל בכלתה מדתו בסוף העיר לא הכריע. [ובס' גנזי חיים כ' דהרמ"א ס"ל דהכריע דהוי כד"א אבל בחזו"א סי' ק"י י"ד נקט דר"י הכריע דאינה כד"א וצ"ע].

והנה פשוט לשון ר"י דהנדון כשהעיר רחבה יותר ממקום העירוב, אבל אינה מגיעה למדת רוחב התחום עם הקרנות. ועי' שו"ט אם יכול להלך את כולה, אבל זה צ"ע אמאי לא יוכל להלך את כולה מחמת שהוא בתוך קרנות התחום, וע"כ פי' בהגהות הרמ"ז שם דכוונתו דהעיר רחבה יותר מכל רוחב קרנות התחום דהיינו שרחבה יותר מד' אלפים וארבע אמות, ועי' שו"ט אם יכול לצאת מתחומו מחמת שהעיר כד"א, וכן פי' בחזו"א. ועי' ח"א שם.

אמנם לגבי חידוש ב' דהרמ"א דנותנים לו מרוחב העיר אלפיים, מבואר דס"ל דנותנים לו קרנות מעירו. וזה צ"ע טובא דאין העיר מקום שביתתו אלא תחומו ודין קרנות צריך ליתן לפי מקום שביתתו. ועי' ח"א שהקשה כן. ולכאורה מבואר ברמ"א דס"ל שדין קרנות הוא דין נוסף על תחומו. דקודם מודדין תחומו כנגד עירו, ואח"כ מהתחום נותנים אלפיים לצדדים. ואין זה דין ריבוע התחום בעלמא. וזהו חידוש גדול.

ט) ועי"ע נו"ב תנינא סי' נ' שהקשה לדעת הרמ"א מ"ט לא נרבע את כל התחום לפי תחום שיוצא מהעיר, והיינו שאם העיר רחבה אלף יהא כל התחום מצפון לדרום ה' אלפים אמה כמדתו נגד העיר. והוכיח מזה דאין דין ריבוע מקרנות התחום, אולם אח"כ כתב עפ"י התוס' דף נ"ט דאין דין ריבוע התחום כלל, והחזו"א סי' ק"י י"ד ס"ל דיש דין ריבוע התחום. אבל כנגד הקרנות אין דין ריבוע כלל. עי' היטב בדבריהם.

י) ומדברי הנו"ב נלמד חידוש נוסף, עש"ה דמשמע דבאלכסון אין מדידה כלל ואף אלפיים אין נותנים לו, ורק דין קרנות התחום הוא. ונפ"מ שאם יש עיר מובלעת באלכסון של התחום אינה כד"א לשיעור התחום באלכסון, ועוד נפ"מ כשיש שם מישור אין מועיל להאריך התחום כשכנגד העיר יש הרים שצריך לקדר. וגם החזו"א הסכים לזה. ולכאורה כ"ז בעיר מרובעת שבזה איכל"מ דתחומה רק כנגד צלעות העיר, אבל בעיר עגולה מהיכי תיתי לקבוע התחום דוקא לצד זה ולא לאלכסון דהא י"ל דאדרבה מדידת התחום הוא באלכסון ונימא שזהו הישר ומקום שמדדנו ביושר הוא האלכסון. ולפי"ז יתארך התחום כשבאלכסון יש עיר מובלעת. אמנם מאחר שיש דין ריבוע העיר שנקבע צלעות העיר שוב לא יוכלו להבליע העיר שבזויות באכלסון.

ועפ"י"ז ראיתי לבאר מה שמקשים למאי נפ"מ בהא דמרבעים את העיר קודם שמרבעים את התחום, ולהנ"ל איכא נפ"מ לחומרא באופן שיש עיר מובלעת באלכסון התחום וכנ"ל. ואולי יל"ד דכשם דאין עיבור לחומרא ה"נ אין ריבוע העיר לחומרא. ורק כשהעיר מרובעת בעצמה איתא לדינא דהנו"ב.

עוד י"ל שגם בעיר עגולה דנים את צלעותיה לפי ריבוע העולם אף בלא דין שממלאים את הזויות. מיהו הנו"ב סי' מ"ט כתב דדין ריבוע העולם הוא רק עצה טובה ואין חיבו לקבוע לפי ריבוע העולם. אבל החזו"א סי' ק"י חולק ע"ז. וכ"ז צל"ע.

דף ס"א ע"א

יא) גמ' עיר שיושבת על שפת נחל אם יש לפניה דקה ארבעה מודדים לה משפת הנחל ואם לאו אין מודדין אלא מפתח ביתו. עי' פירש"י דבלא עביד דקה בעיתא תשמישתיה ולא הוי ישוב קבוע ולא חשיב עיר. והראשונים הבינו דבעיתא תשמישתיה משום שהמים עולים ומציפים את העיר. והקשו מה יועיל דקה ד"א גובה, דהרי תלוי בגובה המים. ועי' רשב"א שפי' בדעת רש"י שיעשה דקה ד"א רוחב וצ"ב דמ"מ אם המים יותר מד"א ברוחב, מה יועיל דקה. ובערוה"ש פי' בדעת רש"י דבעיתא תשמישתיה שמא יפלו לנחל שהוא בעומק, וכ"מ במחה"ש סי' שצ"ב ס"ק ז'. ומדויק כן ברש"י ד"ה שפת הנחל.

והראשונים פי' דודאי חשיבא עיר [והא דאמרין מודד מפתח ביתו, נדחקו דהכוונה מפתח העיר] אלא הנדון אם גם הנחל נחשב חלק מן העיר ליחשב כד"א או דנמדד עם האלפיים אמה, ובהא אמרינן דכשעשו דקה שמשתמשים בני העיר בנחל שיבש ברוב השנה, חשיב חלק מן העיר. ואע"ג דאין הנחל ראוי לדירה, ולעיל נ"ה ב' מבואר דאין מתעבר עם העיר אלא בית הראוי לדירה, עי' ריטב"א דהכא שהנחל הולך לפני כל העיר ומשמש לכל העיר חשיב חלק ממנה ממש ולא מדין עיבור גרידא. ובשו"ע סי' שצ"ח ס"ט פסק כן. ויש שדנו לפי"ז דה"ה כביש המשמש לבני העיר נחשב כחלק מן העיר, אמנם המ"א מסתפק שמא דוקא נחל חשיב חלק מהעיר, והמ"ב הביא מהא"ר שהסכים שאין להקל אלא בנחל, שגם בנחל הרי לדעת רש"י ועוד ראשונים לא מצינו דחשיב חלק מהעיר (והנדון רק לגבי העיר עצמה כנ"ל) ואף שהשו"ע פסק דהנחל מצטרף הו' דלא למסיף עלה. ולפי"ז בכבוש לא חשיב חלק מהעיר. (מראה אפרים סי' י"ד) מיהו בחזו"א סי' ק"י כ' למד מהריטב"א הנ"ל דאור שבין החומה לעיר מצטרף כיון שהאור משמש לכל בני העיר (ע"ש ד"ה ואמנם אם). ומשמע דנקט דלאו דוקא נחל. וצל"ע.

דף ס"א ע"ב

יב) מבואר במשנה לעיל דלרבנן דר"ע הנותן עירובו בעיר גדולה מהלך את כולה וחוצה לה אלפיים אמה, דכל העיר כד"א. ולר"ע רק בשבת בה דינה כד"א אבל בנותן עירובו בה אינה כד"א. ובמערה שאין בה דיורין מודו רבנן דאינה כד"א.

ובעיר חריבה פליגי אמוראי, לשמואל מודו רבן לר"ע דאע"ג דבשבת בה דינה כד"א, אבל בנותן עירובו אינה כד"א, ור"א ס"ל דהרי היא כד"א, ושאיני ממערה דאינה ראויה לדירין משא"כ עיר חריבה שראויה לדירין. והא דאינה ראויה לדירין פירש"י שנפלו מחיצותיה, ורבינו יהונתן פ"י כשנפלו מקצת מחיצותיה ומתיירא אדם לדור בה. ומשמע דלר"י אף כשנחשבת רה"י מ"מ כיון שאינה ראויה לדירין אינה כד"א.

ויש לדון לדעת ר"א בעיר שאינה ראויה לדירין אם רק בנותן עירובו אינה כד"א, או גם בשבת בה אינה כד"א, ויש לתלות זאת בפלוגתא דרש"י ור"י. דלר"י דמירי שלא נפלו כל מחיצותיה ע"כ דבשבת בה דינה כד"א דלא גרע משבת בתל ונקע דאין ראוי לדירין ומ"מ דינה כד"א כדאיתא בגמ' דף ט"ו א'. אבל לרש"י דהכא מירי נפלו כל מחיצותיה דאינה רה"י א"כ גרע מתל, וי"ל דאף בשבת בה אינה כד"א, דלא חשיבא עיר כיון דלא ראויה לדירין. וכן מבואר ברש"י ד"ה אף עיר חריבה, דבאין בה חומה אף בשבת בה אינה כד"א.

ויש להעיר בפשט המשנה, דר"ע הוכיח ממערה ורבן אמרו לו דשאני מערה דאין בה דירין, ולר"א דמפרש דהיינו אינה ראויה לדירין, ולדעת רש"י דאף בשבת בה אינה כד"א, לכאורה מאי ס"ד דר"ע דהא גם לדבריו ע"כ מערה גרע מעיר שהרי גם בשבת בה אינה כד"א. וצ"ל דהא גופא קאמרי רבן דמערה ע"כ גרע דאינה ראויה לדירין, ואף בשבת בה אינה כד"א. וכ"כ הגאון"י סוד"ה אינה.

(ג) ולהנ"ל איכא נפ"מ לדינא גם בשבת בתל דחשיבא כד"א כנ"ל מהגמ' דף ט"ו. דלרש"י יתכן דאף בנותן עירובו הוי כד"א לדעת ר"א אליבא דרבנן. אבל לר"י ע"כ דבנותן עירובו לא הוי כד"א דהא לא חזיא לדירין. ויל"ע לדעת רש"י בלא נפלו מחיצותיה אי חשיבא כד"א משום דראויה לדירין והוי כעיר, או משום דהוי רה"י ולא גרע מתל ונקע. ועי' שו"ע סי' ת"ח ס"ב המניח עירובו ברה"י וכו'. ומשמע דמשום דהוי רה"י. [ועי' בבית הגר"א דקאי כר"א] ומ"מ לכאורה זה דלא כר"י.

והנה הגמ' מקשה לר"א מברייטא דקתני שבת בעיר וכו' קתני עיר דומיא דמערה מה מערה חריבה אף עיר חריבה ושבת אין הניח לא. וכתב רש"י דע"כ חריבה מדירין דאי מחומה לא הוי תני מהלך את כולה דהא לא שבת באויר מחיצות. אמנם כ"ז א"ש לרש"י דנפלו מחיצותיה, אבל לר"י דלא נפלו מחיצותיה ובשבת הוי כד"א, הדק"ל לוקים לה באין ראויה לדירין דבזה מודו רבן דשבת אין הניח לא. ועי' גאון"י שהכריח מזה דרבינו יהונתן לאו דוקא קאמר. [ור"ל דנפרצו מחיצותיה שגם אינה רה"י. והא דאמר ר"י דמתיירא אדם ללון בה צ"ל דבא לפרש מ"ט לא חשיב עיר]. אולם ברשב"א מבואר להדיא דהא דשבת בתל חשיב כד"א כ"ז בשבת אבל במניח עירובו אף בפחות מבי"ס כיון שלא הוקף לדירה לא חשיב כד"א, והוכיח זאת מסוגיין דבאין ראוי לדירין לא הוי כד"א. וכ"כ בעבוה"ק (ש"ה פט"ז). ומשמע דמפרש כהר"י דאף בלא נפלו כל המחיצות חשיב אין ראוי לדירין, וא"כ ש"מ דה"ה בתל יש חילוק בין שובת למנוח. ועי' ח"י הרשב"א וריטב"א דף נ"ב א' דהקשו דמצינו דמניח עירובו חמור משובת דבשבת יש לו להלך את כל העיר, לשמואל בעיר חריבה ואף לר"א בתל ונקע משא"כ במניח. ובגמ' שם משמע דלא חמור. והיינו כנ"ל דאף לר"א איכא חילוק בזה. אמנם בתוס' שם הקשו רק לשמואל ומשמע דלר"א אין נפ"מ, וכן הוכיח החזו"א סי' ק"י ז'. ע"ש. וזה כשיטת רש"י הנ"ל.

יד) בדעת הרמב"ם, בהל' שבת פכ"ז ה"ד כתב דשבת בדיר וסהר ומערה מהלך את כולה, ולא הזכיר דראוי לדירין, אבל בעירובין פ"ו ה"ד במניח עירובו כתב במערה הראויה לדירין, ומשמע דבשבת א"צ ראוי לדירין והגאון"י הנ"ל דייק כן וכנ"ל דאף ביש לו מחיצות מקרי אין ראוי לדירין לענין נותן עירובו וגרע משובת. אך מכח קושיא הנ"ל מהגמ' מסיק דהרמב"ם לאו דוקא קאמר. ובאמת הרמב"ם בפיה"מ פ"י סוגיין כרש"י דאין ראוי לדירין היינו שנפלו מחיצותיה ולפ"ז גם בשבת הדין כן. ועי' שם פ"ז ה"ד דמשמע שגם בנותן עירובו בתל ונקע אם אין בו ביי"ס חשיב כד"א. אמנם במ"מ שם מבואר שגם לרמב"ם יש חילוק ביותר מבי"ס דבמניח עירובו מפורש שם דלא הוי כד"א, [ואף בשבת ברגליו. וזה דלא כהראשונים דשובת ברגליו עדיף ממניח עירובו לענין זה] ובשובת חשיב כד"א בכל גווני. ולכאורה מקורו מסוגיין שצריך ראוי לדירין ויותר מבי"ס שלא הוקף לדירה חשיב כלא ראוי לדירין, ומ"מ בשובת מהני. אך

א"כ גם בפחות מבי"ס לא יחשב כד"א דהא אין ראוי לדירין, וע"כ דחשיב ראוי לדירין. רק דאם באנו להתיר מצד דחשיב כרה"י ביותר מבי"ס שלא הוקף לדירה לא חשיב רה"י. וא"כ צ"ע מ"ש שובת דמהני. וצ"ע. [בעיקר דמיון הרשב"א לא הוקף לדירה לאין ראוי לדירין, צ"ב דממ"נ אי תל ונקע חשיב שאין ראוי לדירין מחמת שאין מקורה וכדו' א"כ גם בהוקף לדירה דהוי כחצר של הבית, מ"מ התל עצמו לא חשיב ראוי לדירין. ויל"ע].

טו) בגמ' להלן אמרין דמניח עירובו בביהכנ"ס לרבנן דר"ע מהלך את כולו וחוצה לו אלפיים, והיינו דחשיב כד"א. והגאון הקשה דהא ביהכנ"ס אין בו דירין [דלא משמע דמיירי שהיה בו בית דירה לחזן, ע' לעיל נ"ה ב'] ועוד דאף גרע מעיר חריבה, דלענין עיבור לעיר, ביהכנ"ס אין מתעבר עם העיר, ועיר חריבה דהיינו גזדיות מתעברין עם העיר. ומזה הוכיח דק"ל כר"א דלרבנן סגי בראוי לדירין. אמנם למש"כ הרשב"א דבעינן מוקף דירה, לכאורה ביהכנ"ס אין מוקף לדירה. ועוד יקשה לדעת הראשונים דפסקו כשמואל, וכדבסמוך. וצ"ע.

טז) להלכה הרמב"ם פסק כר"א. וכן הוכיח הרא"ש מהרי"ף דלא הזכיר הפלוגתא בגמ' משמע דאין חילוק בין שובת לנותן. אמנם הגאון וכן בביאור"ל הקשו דאדרבה מדלא הזכיר אוקימתא דר"א דמתני' מיירי במערה שאין ראוי לדירין משמע דאף בסתם מערה מודו רבנן דאינה כד"א כיון שאין בה דירין וכשמואל. והרשב"א בעבוה"ק ש"ה פט"ו פסק כשמואל. וכ"ד הריטב"א. וע' מ"ב שם.

יז) למבואר בסוגיין דעיר שאין בה דירין לא חשיבא כד"א אלא מפני שראוי לדירין והיינו כשהמחיצות קיימות, וא"כ בעיר שאין בה חומה אף דכשיש בה דירין חשיבא כעיר כמבואר בתוס' דף נ"ז א' מ"מ כשאין בה דירין לכאורה לא חשיבא עיר, אמנם יל"ע במש"כ רבינו יהונתן דבנפוצה החומה יראים לדור בה ולכאורה הרי גם בעיר בלא חומה דרים בה, וע"כ צ"ל דמיירי שהבתים עצמם נחרבו שאין מחיצותיהן שלמים, אבל כשהבתים שלמים ורק עזבו את העיר שפיר ראוי לדירין. וכן נראה מהחזו"א סי' ק"י סוס"ק ז'. וקצ"ע לשון ר"י דחריבה מאדם. ועי'.